

ڪاوڙ جو علاج

(علاج الغضب)

شيخ العرب والعجم عارف بالله

حضرت اقدس مولانا شاه حڪيم محمد اختر صاحب دامت برڪاتهم

خانقاہ امدادیہ اشرفیہ
گلشن اقبال بلاک نمبر ۲ کراچی

انتساب

احقر جالڪيل مڙئي ڪتاب ۽ ڇيل سڀ ڳالهيون
حقيقت ۾ مرشدنا و مولانا محي السنة حضرت
اقدس مولانا شالا ابرار الحق صاحب رحمته الله عليه ۽ حضرت
اقدس مولانا شالا عبد الغني ڦولپوري صاحب رحمته الله عليه ۽
حضرت اقدس مولانا شالا محمد احمد
صاحب رحمته الله عليه جي صحبتن جي فيض ۽ برڪتن جو
ذخيرو آهن

احقر محمد اختر عفا الله عنه

تقرير جونالو : ڪاوڙ جو علاج
تقرير ڪندڙ : شيخ العرب والعجم عارف بالله حضرت اقدس
مولانا شاه حڪيم محمد اختر صاحب
دام ظلّ الله عليهم ائيلي مائة و عشرين سنة
جامع ۽ مرتب : سيد عشرت جميل مير صاحب دامت برڪاتهم
سندڪار : مولوي مجيب الرحمن منصور
ڪمپوزنگ ۽ لي آئوٽ : مجيب منصور
ڇپائيندڙ : خانقاه امداديه اشرفيه گلشن اقبال ڪراچي

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ڪاوڙ جو علاج

هي تقرير جنهن جو نالو ”ڪاوڙ جو علاج“ حضرت اقدس مولانا شاه حڪيم محمد اختر صاحب دامت برڪاتهم جي ٽن تقريرن جو مجموعو آهي. پهرين تقرير ۲۹ شوال المڪرم ۱۴۰۷ھ مطابق ۲۶ جون ۱۹۸۷ع ڏينهن جمعو صبح جو ۱۱هين وڳي مسجد اشرف خانقاه امداديه اشرفيه گلشن اقبال نمبر ۲ ڪراچي ۾ ٿي.

ٻين تقرير ديرو غازي خان ۾ گهڻو ڪري ۹ جمادي الثاني ۱۴۰۸ھ مطابق ۲۹ جنوري ۱۹۸۸ع ۾ ٿي جڏهن جو سفر حضرت اقدس مولانا شاه ابرار الحق صاحب رحمۃ اللہ علیہ سان گڏ لاهور، فيصل آباد، راولپنڊي، ديرو غازي خان، ملتان ۽ پشاور وغيره جو ٿيو هو.

ٽين تقرير ساڳئي ئي موضوع تي ۳۰ رمضان المبارڪ ۱۴۰۸ھ مطابق ۱۷ مئي ۱۹۸۸ع ڏينهن اڱارو فجر جي نماز کانپوءِ مسجد اشرف خانقاه امداديه اشرفيه ۾ بيان فرمايائون. انهن ٽنهي تقريرن کي گڏ ڪيو ويو آهي جيڪو ڏاڍو عجيب ۽ غريب نفعو ڏيندڙ مضمونن جو ذخيرو آهي ۽ ڪاوڙ جي بيماريءَ جي اصلاح جي لاءِ هڪ ڪارائتو نسخو پڻ آهي. الله تعاليٰ قبوليت جي شرف سان نوازي ۽ مسلم امت جي لاءِ نفعي وارو ڪري. حديثن وغيره جا حوالا ٻن ڪمانڊن جي وچ ۾ ڏنا ويا آهن. هن رسالي جي مسودي جو سائين جن منديڪان آخر تائين پاڻ مطالعو به فرمايو آهي.

جامع ۽ مرتب

هڪڙو خادم حضرت اقدس مولانا شاه حڪيم محمد اختر صاحب دامت برڪاتهم جو

(سيد عشرت جميل مير صاحب)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
تَحْمَدُهُ وَنُصَلِّي عَلَى رَسُولِهِ الْكَرِيمِ
أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿وَالْكُظَيْبِ الْغَيْظِ وَالْعَافِيِّ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾

(سورت آل عمران: آيت، ۱۳۳)

الله ﷻ هن آيت سڳوريءَ ۾ پنهنجي خاص ٻانهن جون ٽي نشانين بيان ڪيون آهن:

- (۱) جيڪي ماڻهو ڪاوڙ کي ٻي ويندا آهن.
  - (۲) اسان جي ٻانهن جون غلطيون معاف ڪندا آهن ۽
  - (۳) رڳو معاف ئي نه ڪندا آهن پر انهن تي احسان به ڪندا آهن ته اهڙن کي الله تعاليٰ پيارور ڪندو آهي.
- ۽ الله تعاليٰ انسان جي هڪ خطرناڪ بيماريءَ جو علاج به انهن آيتن ۾ بيان فرمايو آهي: ﴿وَالْكُظَيْبِ الْغَيْظِ﴾ الله تعاليٰ ارشاد فرمائيندو آهي ته اهي ٻانهن جيڪي ڪاوڙ کي ٻي ڇڏيندا آهن. ﴿الْكُظَيْبِ﴾ جي معنيٰ آهي ”الَّذِينَ يَكْظُبُونَ الْغَيْظَ“ اسم فاعل تي جڏهن الف لام داخل ٿيندو آهي ته معنيٰ ۾ اسم موصول جيان ٿي ويندو آهي، ته معنيٰ هيءَ ٿي ته اهي ماڻهو جيڪي ڪاوڙ کي ٻائي ڇڏيندا آهن.

ڪاوڙ جو اچڻ خراب نه آهي ڪاوڙ، جو بنا جاءِ جي استعمال خراب آهي. جيڪڏهن ڪاوڙ جو مادو برو هجي ها ته قرآن ۾ ﴿الْكُظَيْبِ الْغَيْظِ﴾ جي جاءِ تي ”الْعَادِمِينَ الْغَيْظَ“ نازل ٿي ها. جنهن جي

معنيٰ ٿئي ها ته اهي ماڻهو جيڪي ڪاوڙ کي صفا ختم ڪري ڇڏيندا آهن. مفسرين فرمائيندا آهن ته ”الْعَادِمِينَ الْغَيْظَ“ نازل نه فرمايائين ان ڪري جو ڪاوڙ جو نه هجڻ مراد نه آهي، جيڪڏهن ڪاوڙ ختم ٿي وڃي ته ڪافرن سان مقابلي جي جي موقعي تي جهاد ڪيئن ڪندو؟ ڪاوڙ هجي، اها ته الله رکي آهي پر ڪاوڙ جي موقعي تي ان کي استعمال ڪجي.

مثال طور جهاد ٿي رهيو آهي هاڻي الله جي دشمنن جي خلاف ڪاوڙ کي استعمال ڪريو، ان وقت جيڪڏهن ڪوئي چوي ته هي حقير فقير اوهاڻ جي خدمت ۾ حاضر ٿيو آهي ته ان وقت اها نوڙت حرام آهي پر اڃا ان وقت چئو ”هَلْ مِنْ مُبَارَكٍ“ آهي ڪو جو مقابلي ۾ اچي، پر ڪاوڙ جڏهن پنهنجي جان لاءِ هجي ان وقت ان جي لاءِ آهي ﴿وَالْكُظَيْبِ﴾ الْغَيْظِ هي آهن الله جا مرد جو ڪاوڙ کي بي ڇڏيندا آهن.

اهڙي طرح ڪي ماڻهو چوندا آهن ته صاحب ڪواهر ٿو وظيفو ٻڌايو جو براخيال ٿي نه اچن، شهوت ۽ ان جا خيال ٿي ختم ٿي وڃن يعني هي اهو چاهيندا آهن ته نه هجن خيال ۽ نه ٿين گناه. اها بيوقوفي آهي، ڪمال ته هي آهي ته براخيال پيدا ٿين پر الله تعاليٰ کي خوش ڪرڻ لاءِ پنهنجي خواهشن جو خون ڪري ڇڏي، جيڪو ماڻهو الله جي لاءِ جيتري گهڻي تڪليف سهندو آهي الله تعاليٰ ان کي اوتروئي وڌيڪ پنهنجو گهرو دوست سمجهندو آهي، بس خواهشن ۽ خيالن کان مغلوب ٿي وڃڻ هن ڳالهه جو دليل آهي ته اسين الله جي رستي ۾ تڪليف برداشت ڪرڻ نٿا چاهيون، پوءِ محبت جي ڪهڙي دعويٰ آهي.

محبت جو هڪ حق هي آهي ته محبوب کي راضي ڪرڻ جي لاءِ هر

تڪليف برداشت ڪجي، بس خواهشون ۽ خيال ته رهن گهرجن، جيڪڏهن خواهشون ختم ٿي وڃن ته حلال موقعي تي زال جاحق ڪيئن ادا ڪندو؟ مطلب هي آهي ته غلط استعمال نه ڪيو وڃي.

حضرت حڪيم الامت مجدد الملت حضرت مولانا اشرف علي ثانوي رحمۃ اللہ علیہ فرمائيندا آهن ته برائين کي ختم ڪرڻ مقصد نه آهي امالو مقصد آهي يعني انهن جو منهن ڦيري سگهجي ٿو. مثال طور ڪنهن ۾ ڪاوڙ جو مادو گهڻو آهي، اصلاح کان پهرين پنهنجي نفس لاءِ ڪندو هو ڪنهن برو چيو ته بس پنهنجي ڪنٽرول مان نڪري ويو ڪنهن کان ڪا تڪليف پهتي ان تي صبر نه ڪيائين ۽ ڪاوڙ کي نافذ ڪري ڇڏيائين. پر اصلاح کانپوءِ انهيءَ ڪاوڙ جي وات بدلجي ويئي. هاڻي الله جي نافرمانيءَ تي ڪاوڙ ايندي آهي، الله تعاليٰ جي دشمنن سان ساڙ رکي ٿو، نفس جيڪڏهن گناه جي خواهش ڪندو آهي ته پنهنجي نفس تي ڪاوڙ کي نافذ ڪندو آهي ته هرگز توکي گناه ڪرڻ نه ڏيندس. ڪاوڙ ته آهي پر امالو ٿي ويو، وات بدلجي ويئي جيڪا تعريف جي لائق ۽ پسنديده آهي.

۽ ڪظم جي معنيٰ ڇا آهي. عرب جا ماڻهو ڪظم جو استعمال ڪئي ڪندا هئا؟ قرآن حڪيم جيئن ته عربن جي محاورن تي نازل ٿيو آهي ۽ ان جي ڪري علامه آلوسي السيد محمود بغدادی رحمۃ اللہ علیہ بغداد جي مفتي، تفسير روح المعاني ۾ عربن جو محاورو نقل ڪيو آهي جيئن قرآن صحيح طرح سمجهه ۾ اچي وڃي، فرمائين ٿا ته ”ڪظم عرب جي ٻوليءَ ۾ انهيءَ وقت ڳالهائيندا هئا جڏهن مشڪَ پر جي

وڃڻ کانپوءِ اُٻڙ لڳندي هئي ته عرب جا ماڻهو رسيءَ سان ان جو منهن ٻڌي ڇڏيندا هئا. ان جي ڪري ڪظم جي معنيٰ آهي ”شُدُّ اُؤسِ الْفَرْبَةِ عِنْدَ امْتَلَاءِهَا“ مشڪ جو منهن ٻڌي ڇڏڻ جڏهن پاڻي ڀرجي ڪري ان جي وات مان نڪرڻ لڳي.

الله تعاليٰ فرمائيندو آهي ﴿وَالْكٰظِمِينَ الْغَيْظَ﴾ ته جڏهن توهان کي ڪاوڙ اچي ۽ اوهان جي جسم جي مشڪ جي وات مان ڪاوڙ ۾ ڳار ڪري يا ڪوبه انتقامي ۽ جذباتي لفظ نه نڪري وڃي ان وقت جلديءَ ۾ ڪظم جي رسيءَ سان وات کي ٻڌي ڇڏيو ۽ ڪاوڙ کي ڪنٽرول ۾ ڪريو. انهيءَ جو نالو آهي ”ڪظمِ غيظ“

هاڻي ٻڌو ته غيظ ۽ غضب ۾ ڪهڙو فرق آهي؟ جيئن دفتر وارا چوندا آهن ته اڄ صاحب جو موڊ نيڪ نه آهي؟ ڏاڍو غيظ ۽ غضب (ڪاوڙ) ۾ ويٺو آهي. لڳي ٿو ته زال سان ڪجهه ناراضگي ٿي پئي آهي.

علامہ آلوسي رحمۃ اللہ علیہ جن غيظ ۽ غضب جو فرق بيان ڪيو آهي غيظ جي معنيٰ آهي ته ڪاوڙ اچي ۽ انسان ان کي ڪنٽرول ۾ ڪري غيظ ۾ ماڻهو اندر ئي اندر ۾ گهٽجندو رهندو آهي ۽ غضب سان بدلي وٺڻ جو ارادو هوندو آهي، ان جي ڪري غيظ جو لفظ مخلوق لاءِ خاص آهي الله تعاليٰ ڏي ان جي نسبت ڪرڻ جائز ڪونهي. يعني اسان هي ته چئي سگهون ٿا ته الله جي غضب کان بچو پر هي نه ٿو چئي سگهجي ته الله جي غيظ کان بچو، غيظ جو لفظ صرف مخلوق لاءِ خاص آهي، الله تعاليٰ ڏي ان جي نسبت ڪرڻ جائز ڪونهي، غضب جو استعمال مشترڪ آهي خالق لاءِ به مخلوق لاءِ به، يعني غضب جي نسبت الله تعاليٰ ڏانهن به ڪئي ويندي

آهي ۽ مخلوق ڏانهن به ڪري سگهجي ٿي .

هن آيت جي تفسير ۾ علامہ آلوسي رحمۃ اللہ علیہ چار حديثون بيان ڪيون آهن . ان جي ڪري جو آيتن جو تفسير نبي اڪرم ﷺ جي ارشادن سان ئي ٿي سگهي ٿو، جن تي قرآن نازل ٿيو سندن ئي زبان مبارڪ سان ان جو تفسير ٿي سگهي ٿو . پهرين حديث هيءَ بيان فرمائي ته :

”مَنْ كَظَمَ غَيْظًا وَهُوَ يَقْدِرُ عَلَىٰ انْفَاذِهِ مَلَأَ اللَّهُ تَعَالَىٰ قَلْبَهُ أَمْنًا وَإِيمَانًا“

(جامع صغير: ص ۱۰۹، ج ۲)

ترجمو: جنهن ماڻهوءَ ڪاوڙ کي ڦايو ان جي باوجود جو هو ڪاوڙ کي جاري ڪرڻ تي وس رکندو آهي ته الله تعاليٰ ان جي دل کي ايمان ۽ سڪون سان ڀري ڇڏيندو .

يعني جنهن ماڻهوءَ کي ڪنهن تي ڪاوڙ اچي ويئي ۽ هو ان تي پوري ڪاوڙ جاري ڪري سگهي ٿو، ان لاءِ ڪا به رڪاوٽ نه آهي پر الله جي خوف جي ڪري پنهنجي ڪاوڙ کي ٻي ڇڏي ٿو ۽ غيظ ۾ ماڻهو معاف ڪري ڇڏيندو آهي ته الله تعاليٰ ان جي دل کي امن ۽ ايمان سان ڀري ڇڏيندو، امن جي معنيٰ آهي سڪون، ڪاوڙ کي ڪنٽرول ۾ رکڻ جو هي وڏو انعام آهي .

بزرگن فرمايو ته جيڪو ماڻهو ڪاوڙ جو ڪڙو ڏک ٻي ڇڏيندو آهي يعني ڪاوڙ کي ڦائي ڇڏيندو آهي ته اها ڪاوڙ پوري نور بنجي ويندي آهي .

۽ ان سان گڏوگڏ ڪاوڙ جو هڪ ٻيو تفسير بيان ڪيو ته پنهنجي دين جي حفاظت جي لاءِ ۽ دين کي نافذ ڪرڻ لاءِ ۽ الله خاطر جيڪا ڪاوڙ اچي اها هن کان جدا آهي چوڻ حضور ﷺ جن کي

برائين ۽ الله جي نافرمانيءَ تي ايتري ڪاوڙ ايندي هئي جو پاڻ سڳورن ﷺ جو چهرو مبارڪ ڳاڙهو ٿي ويندو هو .
 ”كَانَ الرَّمَّانُ عَصْرًا عَلَىٰ وَجْهِهِ ﷺ“ جن ته پاڻ سڳورن ﷺ جي چهري مبارڪ تي ڏاڙهون ٺپوڙيو ويو هجي . الله تعاليٰ جي نافرمانيءَ تي ڪاوڙ اچڻ ئي گهرجي .

بي حديث هيءَ بيان ڪئي ته:

”جنهن ماڻهو ڪاوڙ کي ڦايو هن حالت ۾ ته هو ان کي جاري ڪرڻ تي وس رکي پيو ته الله تعاليٰ قيامت جي ڏينهن ان کي سڄي مخلوق جي سامهون گهرائيندو ۽ اختيار ڏيندو ته جنهن حور کي گهري پنهنجي پسند سان چونڊي وٺي“ (ابوداؤد: ص ۴۰۳، ج ۲)

ڪاوڙ کي ڦهائڻ جو هي ٻيو انعام بيان ڪيو ويو آهي .
 ٽين حديث هيءَ آهي ته:

”قيامت جي ڏينهن الله تعاليٰ فرمائيندو ته اهو ماڻهو بيهي رهي جنهن جو منهنجي مٿان ڪو حق هجي ”فَلَا يَقُومُ إِلَّا نَسْأُنٌ عَفَا“ پوءِ ڪوبه ماڻهو نه بيهندو مگر اهو جنهن دنيا ۾ ڪنهن جي غلطي کي معاف ڪيو هوندو .“ (روح المعاني: ص ۵۸، ج ۳)

جن ماڻهن اها دولت ڪمائي هوندي ۽ معاف ڪرڻ وارو هي عمل ڪيو هوندو اهي ان ڏينهن الله تعاليٰ کان پنهنجو انعام وٺڻ لاءِ اتي بيهندا .

چوٿين حديث علامه آلوسي سيد محمود بغدادی ﷺ جن هيءَ نقل فرمائين ٿا ته نبي اڪرم ﷺ جن ارشاد فرمايو:

”جيڪو ماڻهو هيءَ ڳالهه پسند ڪري ته ان جي لاءِ اوچا محل ٺاهيا وڃن ۽ ان جا درجا به بلند ٿين ان کي ڪي ته جيڪو ماڻهو ان تي ظلم ڪري هي ان کي معاف ڪري ۽ جيڪو کيس محروم رکي هي ان کي ڏيئي ۽ جيڪو هن سان رشتو ٽوڙي ته هي ان سان رشتو ڳنڍي“
(روح المعاني: ص ۵۸، ج ۳)

ڪي رت جا رشتا اهڙا هوندا آهن جو انهن سان لک نيڪيون ڪندار هو پر هو ڪڏهن به چڱائي ۽ نيڪي ڪرڻ لاءِ تيار نه آهن هوندا، انهن جي لاءِ حڪم هي آهي ته:

”صِلْ مَنْ قَطَعَكَ“ (جامع صغير: ص ۳۴، ج ۲) هو رشتو ٽوڙيندا پر اوهان انهن سان ڳنڍيل رهو ۽ کين معاف ڪندار هو.

هن حديث پاڪ ۾ اهڙي ماڻهوءَ لاءِ الله تعاليٰ حضور ﷺ جي مبارڪ زبان سان هي واعدو فرمايو آهي ته جنت ۾ ان جو شاندار گهر هوندو ۽ ان جا درجا بلند ٿيندا. ها پر جيڪڏهن ڪنهن ماڻه کان برداشت کان وڌيڪ لڳاتار تڪليف پهچي رهي آهي جنهن سان دين يا دنيا جو نقصان هجي ته علماء سان مشورو ڪجي، ان جي لاءِ ٻيا احڪام آهن.

تي حديثون ڪاوڙ جي باري ۾ ٻيون ذڪر ڪريان ٿو، هن آيت جي تفسير ۾ ست حديثون بيان ڪرڻ جو احقر جو ارادو آهي. پنجين حديث هيءَ آهي:

”إِنَّ الْغَضَبَ لَيُفْسِدُ الْإِيمَانَ كَمَا يُفْسِدُ الصَّبْرُ الْعَسَلَ“

(مشکوٰة: ۴۳۲)

ترجمو: ”ڪاوڙ ايمان کي ائين خراب ۽ برباد ڪري

ڇڏيندي آهي جيئن ايلوا ماکيءَ کي خراب ڪري ڇڏيندو
آهي.

ايلوا هڪ صفا ڪڙي دوا آهي جيڪڏهن ڪو پري به ڪٿي
رهيو هجي ته نڙي ڪوڙي ٿي ويندي آهي، هڪ من ماکيءَ ۾ ٿورڙي به
وجهجي ته سڄي ماکي ڪڙي ٿي ويندي آهي، اهڙي طرح ڪاوڙ
ايمان جي منان کي ڪڙو ڪري ڇڏيندي آهي يعني ڪاوڙ واري
کي الله تعاليٰ جي محبت جو مزو، عبادت جو مزو ۽ تلاوت جو مزو نه
ايندو، چوٽه ڪاوڙ سندس ايمان جي ڪمال ۽ نور کي خراب
ڪري ڇڏيو.

جهين حديث آهي:

”مَنْ كَفَّ غَضَبَهُ كَفَّ اللَّهُ عَنْهُ عَذَابَهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ“

(مشڪوٰۃ: ۲۳۲)

ترجمو: ”جيڪو ماڻهو پنهنجي ڪاوڙ کي روڪي ڇڏي ته
قيامت جي ڏينهن الله تعاليٰ پنهنجو عذاب تنهن کان روڪي
ڇڏيندو.“

ظاهر ڳالهه آهي ته ڪاوڙ کي روڪڻ ۾ تڪليف ٿيندي آهي ۽
هن الله جي لاءِ اها تڪليف سهي آهي ان ڪري ان مجاهدي تي ايترو
وڏو انعام آهي ۽ هي مجاهدو به الله وارن جي برڪت سان آسان ٿي
ويندو آهي.

هڪ حڪايت ياد اچي ويئي: حضرت حڪيم الامت مولانا
اشرف علي ٿانوي رحمۃ اللہ علیہ کي هڪ ماڻهو لکيو ته سائين مون کي ڪاوڙ جي
بيماري آهي تنهن جو علاج ٻڌايو. سائين جن ان کي لکيو ته تون لکڻ ۾

انوار بڪ ڊپوءِ جي مالڪ مولوي محمد حسن ڪاڪوريءَ جي خدمت ۾ ويندو ڪر. ڪجهه عرصي کان پوءِ ان ماڻهوءَ حضرت حڪيم الامت رحمۃ اللہ علیہ کي لکيو ته سائين منهنجي ڪاوڙ ختم ٿي ويئي، آئون مولوي صاحب جي خدمت ۾ ويندو رهندو آهيان پر انهيءَ ته ڪڏهن به ڪاوڙ جي باري ۾ مون کي ڪا نصيحت به نه ڪئي هئي، اها ڪهڙي ڳالهه آهي جو مون کي ايترو فائدو ٿي ويو.

حضرت حڪيم الامت ثانويءَ رحمۃ اللہ علیہ فرمايو جيئن ته مولوي صاحب بردبار طبيعت وارو آهي ان جي دل ۾ صبر ۽ بردباري ۽ برداشت جو مادو گهڻو آهي، ان جي دل جو حلقو ۽ بردباري تنهنجي دل ۾ منتقل ٿي ويئي.

ستين حديث جو راوي هڪ صحابي حضرت ابومسعود رضي اللہ عنہ فرمائيندو آهي، ”كُنْتُ أَصْرِبُ غُلَامًا“ آئون پنهنجي هڪ ٻانهي کي ماري رهيو هئس. ”فَسَمِعْتُ مِنْ خَلْفِي صَوْتًا“ پوءِ مون پنهنجي پٺيان هڪ آواز ٻڌو اهو ڪهڙو آواز هو؟

”إِعْلَمَ أَبَا مَسْعُودٍ لِلَّهِ أَقْدَرُ عَلَيْكَ مِنْكَ عَلَيْهِ“

(مسلم: ص ۵۱، ج ۲)

هي ڪلام نبوت جي بلاغت آهي ته پٽن ضميرن ۾ ٻن لائينن جو مضمون بيان فرمائي ڇڏيائون، جيڪڏهن اسين سنڌيءَ ۾ ان جي معنيٰ ڪريون ته ڏيڍ به لائينون ٿي وينديون. فرمايائون ته اي ابومسعود الله تعاليٰ کي توتي وڌيڪ طاقت آهي ان طاقت کان جيڪا توکي ان ٻانهي تي حاصل آهي جنهن کي تون ماري رهيو آهين. فرمائي ٿو ته فَالْتَفَتُ مون توجهه ڪري ڏنو ته ڪٿان کان هي آواز آيو. ”فَإِذَا هُوَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ“.

اهي ته رسول الله ﷺ جن هئا، هيءُ پاڻ سڳورن ﷺ جو آواز هو. ۽

جي اڻڻي مردے تری آواز سے

ترجمو: مرداب اوھان جي سھڻي آواز سان اٿي پوندا

هي نبوت جو آواز هيو جنهن سان صحابہ رضي الله عنھم جون دليون زندهہ ٿينديون هيون، بيمارين جي اصلاح ٿي ويندي هئي. بس الله تعاليٰ نبوت جي صحبت جي فيضان جي برڪت سان فورن هدايت عطا فرمائي ڇڏي، الله وارن جي صحبت سان دل ۾ چڱا عمل ڪرڻ جي هڪ زبردست طاقت ۽ همٿ ۽ توفيق پيدا ٿي ويندي آهي، چاليھ سالن کان انسان جنهن گناهه کي ڇڏڻ جي طاقت نہ رکندو هجي ته الله وارن وٽ بہ ٿي ڏينهن رهي ڪري ڏسي ته ڇا ٿو ٿئي.

حضرت شاھ عبدالغني صاحب ڦولپوري رحمۃ اللہ علیہ کان پڇيو ويو ۽ اها ڳالھ حضرت ڊاڪٽر عبدالحي رحمۃ اللہ علیہ صاحب مون کي ٻڌائي ته آئون توهان کي توهان جي مرشد جي هڪ ڳالھ ٻڌايان ٿو. ڪنهن حضرت ڦولپوري رحمۃ اللہ علیہ کان پڇيو ته پارس پٿر ۾ هيءُ خوبي ڇو آهي جو لوح سان چنبڙندي ئي سون بنجي ويندو آهي ائين ڇو آهي؟ فرمايائون ڇو ڇا نہ ڀڄ، لوح کي پارس پٿر سان لڳائي ڇڏيو ۽ اکين سان ڏس ته لوح سون ٺهي ٿو وڃي يا نہ، پڇڻ چاهي، مشاهدو ۽ تجربو ڪري ڏسو ڪيئن شرابي، جواڙي صحبت جي برڪت سان الله وارا ٿي ويا. جگر مراد آبادي الله وارو ٿي ويو.

۽ جون پورجو هڪ شاعر جنهن جو نالو عبدالحفیظ هو، شراب

پيئندو هو، هي ٻڌي ڪري ٿان پون ڏانهن ويو ته اتي انسان، انسان بنبا آهن، مٿان هي شرابي به انسان بنجي وڃي. حضرت شاھ عبدالغني صاحب رحمۃ اللہ علیہ فرمايو ته حضرت مولانا اشرف علي ٿانويءَ سان بيعت ٿي ويو ۽ بيعت به ڪيئن ٿيو جو خانقاه ٿان پون ۾ ٻه ٽي ڏينهن ٽڪن سان ڏاڙهي جيڪا ٿوري ٿوري وڌي ويئي هئي اها بيعت ٿيڻ کان پهرين ڪوڙائي ڇڏيائين ۽ حضرت ٿانويءَ کي درخواست ڪيائين ته سائين مون کي بيعت ڪريو، حضرت جن فرمايو ته جڏهن بيعت ٿي ٿيڻو هيو توکي ته ڏاڙهي ڇو ڪوڙائي؟ الله جو نور منهن تي اچي ويو هو ته ان کي ڇو صاف ڪري ڇڏيئي.

عرض ڪيائين ته سائين اوهان حڪيم الامت آهيو ۽ مان مريض الامت آهيان، مريض کي گهرجي ته حڪيم جي سامهون پنهنجو سڄو مرض پيش ڪري تانته نسخو انهيءَ طاقت سان لکيو وڃي. هي عمل ظاهري طور تي صحيح نه هيو پر جيئن ته نيت چڱي هئي ان جي ڪري حضرت جن ان تي پڪڙ ڪانه ڪئي، پوءِ پاڻ ئي عرض ڪيائين ته هاڻي ڪڏهن به بليڊ ڪين ڦيرائيندس، حضرت جن بيعت فرمائي ڇڏيو، هي جونپور اچي ويو.

هڪ سال کان پوءِ حضرت مولانا اشرف علي ٿانوي رحمۃ اللہ علیہ جن تقرير جي سلسلي ۾ جونپور ويا، ڏٺائون ته هڪ وڏو ماڻهو بيٺو آهي، هڪ مٺ ڏاڙهي رکيل، فرمايائون ته هي وڏو ميان ڪير آهي؟ عرض ڪيو ويو ته هي اهوئي وڏو، پوڙهو ماڻهو آهي جيڪو ڪهڙي حالت ۾ ٿانايون ويو هو، سائين جن ان جي ڏاڙهيءَ کي ڏسي ڪري خوش ٿي ويا.

حضرت شاھ عبدالغني صاحب رحمۃ اللہ علیہ جن فرمايو ته ان جو خاتمو
ڏاڍو ڀلو ٿيو، تن ڏينهن تائين گهر ۾ روئيندو رهيو، الله جو ڊچ ٿيڻ لڳو،
ڪوئي ۾ هيڏانهن کان هوڏانهن هڪ پٽ کان ٻي پٽ ڏانهن تڙبي ڪري
ويندو هو ۽ روئيندو هو اهڙي طرح روئي روئي ڪري ساھ ڏنائين ۽
انهيءَ خوف جي حالت ۾ الله ڏانهن هليو ويو، ۽ پنهنجي ديوان ۾ هي اشعار
وڌائي ڇڏيا هئا ۽

میری کھل کر سیہ کاری تو دیکھو
اور ان کی شانِ ستاری تو دیکھو
گڑا جاتاھوں جیتے جی زمین میں
گناھوں کی گراں باری تو دیکھو
ہوا بیعت حفیظ اشرف علی سے
بایں غفلت یہ ہوشیاری تو دیکھو

ترجمو: منهنجي ظاهر ظهور گاه گاري ته ڏسو، الله تعاليٰ جو منهنجي
مٿان پردھ پوشي، جو شان ته ڏسو، دفن ٿي رهيو آهيان مان جيئري ئي
زمين ۾، بيعت ٿيو حفیظ حضرت اشرف علي رحمۃ اللہ علیہ سان، هن ئي غفلت سان
هيءَ هوشیاري ته ڏسو

واقعي وڏي هوشیاري آهي، مبارڪ اهو ٻانهو آهي، تمام گهڻو
برڪت وارو اهو ماڻهو آهي جيڪو الله وارن سان تعلق قائم ڪري،
جيڪو الله جي دوستن سان دوستي ڪري. الله تعاليٰ ڄاڻندو آهي ته

هي منهنجن جو منهنجو آهي، هي منهنجي دوستن جو دوست آهي، تنهن ڪري ان تي به فضل فرمائي ڇڏيندو آهي ۽ انهيءَ کي به پنهنجو بنائي ڇڏيندو آهي، الله وارن جي صحبت سان تقديرين بدلي وٺنديون آهن. سرور عالم ﷺ جن فرمائيندا آهن:

”هُمُ الْجُلَسَاءُ لَا يَشْفِي جَلِيسُهُمْ“

(بخاري: ص ۹۳۸، ج ۲)

الله تعاليٰ جي پسنديدہ ٻانهن وٽ ويهڻ وارو بدبخت نٿو رهي سگهي.

انهيءَ جي شقاوت (يعني بدبختيءَ) کي الله تعاليٰ سعادت سان بدلائي ڇڏيندو آهي، هيءَ ڊگهي حديث آهي جنهن جو هڪ حصو هي آهي ته الله وارن جي مجلس ۾ هڪ ماڻهو غير مخلص هيو، هو اتي الله جي لاءِ ڪين ويٺو هو، ڪنهن ڪم جي لاءِ وڃي رهيو هو جو اتي ويهي رهيو، الله تعاليٰ ملائڪن کان پڇيو ته منهنجا ٻانهن ڇا ڪري رهيا هئا؟ الله پاڪ کي ته سڀ ڪجهه معلوم آهي پر پنهنجي ٻانهن تي فخر ڪرڻ خاطر پڇي رهيو آهي.

آخري حصو هن ڊگهي حديث جو هي آهي ته اِي ملائڪو! گواه رهجو مون هنن سڀني کي بخشي ڇڏيو، ملائڪن عرض ڪيو ته اتي هڪ ماڻهو ذڪر لاءِ ڪين ويٺو هو. ”إِنَّمَا جَاءَ لِحَاجَةٍ“ هو ڪنهن ڪم سان وڃي رهيو هو، ڏٺائين ته ڪي الله وارا ويٺا آهن ته هو به ويهي رهيو، الله تعاليٰ فرمايو ته مون انهيءَ کي به بخشي ڇڏيو، چو ته آءٌ پنهنجي پسنديدہ ٻانهن وٽ ويهڻ وارن کي محروم نه آهيان ڪندو.

”هُمُ الْجُلَسَاءُ لَا يَشْفِي جَلِيسُهُمْ“ ان جي شرح ۾ علامہ حافظ ابن حجر

عسقلاني ۽ فرمائيندو آهي:

”إِنَّ جَلِيسَهُمْ يَنْدِرُجُ مَعَهُمْ فِي جَمِيعِ مَا يَتَفَضَّلُ اللَّهُ بِهِ عَلَيْهِمْ“

(فتح الباري: ص ۲۱۳، ج ۱۱)

الله وارن وٽ ويهن وارن کي الله تعاليٰ انهن سان گڏ داخل ڪري
چڏيندو آهي انهن سڀني انعامن ۾ جيڪي الله وارن کي عطا ڪيا
ويندا آهن.

ڇا سبب آهي؟ ته اڳتي مفعول لہ بيان ٿي رهيو آهي. ”اِكْرَامًا لَهُمْ“ الله
تعالٰيٰ پنهنجي دوستن جو اڪرام ۽ عزت فرمائيندو آهي.
ڏسو جيئن هت ديرو غازي خان ۾ اوهان جيڪي ڪجهه حضرت
والا هر دوئي (حضرت مولانا شاه ابرار الحق صاحب) کي ڪارائيندا
آهيو اهوئي اسان خادمن کي به ڪرائي رهيا آهيو يا نه. بس جڏهن
ظاهري نعمتن جو هي حال آهي ته ائين ئي جنت ۾ به ان شاء الله تعاليٰ
معاملو ٿيندو.

جڏهن اولياءَ جي صحبت جو هي انعام آهي ته انهن جي صحبت جي
فيض سان نياڳ ڀاڳ سان تبديل ٿي ويندو آهي ۽ دل ۾ نيڪ عملن
جي زبردست همت ۽ توفيق عطا ٿي ويندي آهي ته نبوت جي صحبت جو
ڇا حال هوندو؟ ايمان جي حالت ۾ جنهن تي نبوت جي نظر پئجي
وئي ته اهو صحابي ٿي ويو ۽ دنيا جو وڏي ۾ وڏو ولي به هڪ ادنيٰ اصحابي
جي رتبي کي نٿو پهچي سگهي.

جيئن ته نبوت جي صحبت جي فيضان سان حضرت ابو مسعود ۽ رضی اللہ عنہ کي
صفا جلدي تنبيه ٿي وئي ۽ عرض ڪيائين ته اي الله جا رسول ﷺ! ”هُوَ

حُرُوجُ اللَّهِ“ هن غلام کي مون الله خاطر آزاد ڪري ڇڏيو هن غلطيءَ جي
ڏنڊ ۾. معلوم ٿيو ته غلطين جو ازالو به ضروري آهي. پاڻ سڳورن ﷺ جن
فرمايو:

”لَوْلَمْ تَفْعَلْ لَلْفَحْكَ النَّارُ أَوْلَمَسْتُكَ النَّارُ“

(مسلم: ص ۵۱، ج ۲)

جيڪڏهن تون ائين نه ڪرين هاءِ غلام تي رحمت نه ڏيکارين ها ته
دوزخ جي باهه توکي ساڙي ڇڏي هاءِ ساڙي ڪري مٽي ڪري
ڇڏي ها.

هي ڪير آهي؟ صحابي آهي. رسول الله ﷺ کي ڏسڻ وارو آهي. اڄ
ڪهڙي ظالم جو منهن آهي جو چوي ته آئون هيترو تهجد پڙهندو
آهيان، صوفي آهيان، ايترو ذڪر ۽ فڪر ڪندو آهيان منهنجي
ڪاوڙ تي ڪابه پڪڙ نه ٿيندي. ٿورو سوچيو هيءَ ڳالهه سوچڻ جي
آهي يا نه آهي جو پنهنجي عبادت تي ايڏو ناز ته اسان تهجد پڙهيو
آهي ان جي ڪري مسلمانن کي ۽ پائڻن کي ۽ پيڻن کي جيئن گهرون
ستايون ڪوئي قانون نه آهي، ڏسو رسول الله ﷺ جي صحبت يافتہ
حضرت ابومسعود رضی اللہ عنہ جي لاءِ هي حڪم ٿي رهيو آهي ته جيڪڏهن تو
رحم نه ڪيو ته ياد رک قيامت جي ڏينهن جهنم جي باهه توکي وڪوڙي
ويندي.

هاڻي ڪهڙي صوفيءَ جو منهن آهي جيڪو هي چوي ٿو ته منهنجي
ڪاوڙ منهنجي لاءِ نقصان رسائڻ واري نه آهي، منهنجي ته ايتري عبادت
آهي، هيترو وظيفو پڙهندو آهيان، منهنجي ڪاوڙ تي ڪابه پڪڙ
نه ٿيندي. ڇا حضرت ابومسعود رضی اللہ عنہ کان وڌيڪ اهو صوفي

پسنديده آهي، صحابيءَ کان ڄڻ ته وڌي ويو هي صوفي جو اهڙيون ڳالهيون ڪري رهيو آهي، هي ڄڻ ته هيءَ دعويٰ ڪري رهيو آهي ته صحابيءَ کان نعوذ باللہ هن جو درجو وڌي ويو.

منهنجا دوستو! ماڻهو چوندا آهن اسان کي اصلاح ڪندڙ مرشد جي ڪهڙي ضرورت آهي؟ ڏسو حضور اڪرم ﷺ جو صحابي آهي حضرت ابومسعود رضی اللہ عنہ پر اصلاح ۽ تربيت ڪرڻ واري جي ضرورت پيش آئي يا نه؟ جڏهن حضرت ابوبڪر صديق رضی اللہ عنہ کي تربيت ڪرڻ واري جي ضرورت هئي جيڪو نئين سڳورن کان پوءِ سڀني ماڻهن کان افضل ۽ مٿانهين شان وارو آهي ته اسان جو ڪهڙو منهن آهي جو اسان پاڻ کي تربيت ۽ سڌاري جو محتاج نه سمجهون.

حضرت ابوبڪر صديق رضی اللہ عنہ پنهنجي هڪ مائٽ کان ناراض ٿي ويو ۽ فرمايائين ”خدا جو قسم هاڻي مان هن تي ڪڏهن به احسان نه ڪندس“ ۽ جنهن سان ناراض ٿي پيا اهو جنگ بدر وڙهي چڪو هو.

بدر وارا جنگ بدر جي برڪت سان الله وٽ قبول ۽ پسنديده ٿي ويا هئا، الله تعاليٰ انهن جي سفارش فرمائي، ”أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ“ مفسرين لکن ٿا ته هيءَ آيت حضرت ابوبڪر صديق رضی اللہ عنہ جي شان ۾ نازل ٿي جنهن جي معنيٰ جو نچوڙ هي آهي ته ابي صديق ڇا تون هي پسند نٿو ڪرين ته منهنجو بدري صحابي جنهن بدر واري لڙائي وڙهي آهي تون کيس معاف ڪري ڇڏ ۽ قيامت جي ڏينهن توکي آئون معاف ڪري ڇڏيان.

جڏهن اها آيت نازل ٿي ته حضرت ابوبڪر صديق رضی اللہ عنہ پنهنجو

قسم ٿوڙي ڇڏيو ۽ ان جو ڪفارو ادا ڪيو ۽ ٻيو قسم ڪيائون ته ”وَاللّٰهُ
إِنِّي أُحِبُّ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لِي“ الله جو قسم مان محبوب رڪان ٿو هن ڳالهه کي ته الله
مون کي معاف ڪري ۽ آئون پنهنجي مائٽ جي غلطيءَ کي معاف ڪري
رهيو آهيان ۽ فرمايائون ته هاڻي آئون پهرين کان به وڌيڪ ان تي
احسان ڪندس! هي آهي ”وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ“. الله جا خاص ٻانهن
اهي آهن جيڪي ماڻهن جي غلطين کي معاف ڪري ڇڏيندا آهن ۽ ان
کانپوءِ ”وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ“ آهي ته معاف ڪرڻ کانپوءِ ان تي ڪجهه
احسان به ڪيو وڃي، الله تعاليٰ احسان ڪرڻ وارن کي محبوب رکندو
آهي.

ان جي تفسير ۾ علامہ آلوسي رحمۃ اللہ علیہ جن حضرت علي رضي اللہ عنه جي پوٽي
حضرت علي بن حسين عليه السلام جو هڪ واقعو نقل ڪيو آهي ته سندن ٻانهي
کيس وضو ڪرائي رهي هئي ته وضوءَ جو ڪونرو هٿ مان ڪري پيو،
جنهن جي ڪري سندن مٿو زخمي ٿي پيو، تڪي نگاه سان ٻانهيءَ کي
ڏٺائون، اها به قرآن جي حافظياڻي هئي جلد ئي هيءَ آيت پڙهي
ورتائين ﴿وَالْكَافِرِينَ الْغَيْظُ﴾ الله جا خاص ٻانهن آهي آهن جيڪي ڪاوڙ
کي ٻي ويندا آهن، فرمايائون ”قَدْ كَظُمْتُ غَيْظِي“ مون پنهنجي ڪاوڙ کي ٻي
ڇڏيو، الله جو فرمان ٻڌڻ سان ئي مڃي ورتائين، هي نه سوچيائين ته
نوڪرياڻيءَ جي وات مان نڪري رهيو آهي. جنهن جي به وات مان
نڪري، آهي ته الله جو فرمان، ننڍن جي وات مان جڏهن وڏن جي
ڳالهه نڪري ته ننڍن کي نه ڏسوانهن جي وات مان وڏن جي ڳالهه نڪري
رهِي آهي ان جو قدر ڪريو.

ان جي ڪري فرمايائون ته مون ڪاوڙ پي ڇڏي، تنهن کانپوءِ
 ٻانهيءَ هيءَ آيت پڙهي ﴿وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ﴾ ۽ جيڪي ماڻهن کي معاف
 ڪري ڇڏيندا آهن تنهن تي فرمايائون ”قَدْ عَفَوْتُ عَنْكَ“ مون توکي
 معاف ڪري ڇڏيو، ان کان پوءِ انهيءَ چيو ﴿وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾ ۽
 احسان ڪرڻ وارن کي الله تعاليٰ پيارو رکندو آهي، فرمايائين مون الله
 خاطر توکي آزاد به ڪري ڇڏيو.

هاڻي هڪ ٻيو واقعو عرض ڪري رهيو آهيان. حضرت مولانا
 الياس صاحب رحمته الله عليه تبليغي جماعت جو باني جيڪو حضرت شيخ
 الحديث مولانا محمد زڪريا صاحب رحمته الله عليه جو سڳو چاچو آهي
 شيخ هڪ پيري پنهنجي خدمت گار تي ناراض ٿي پيو ۽ فرمايائين تو
 چو اها نالاڻي ڪئي؟ انهيءَ چيو سائين مون کي معاف ڪريو غلطي ٿي
 ويئي، انسان آهيان، حضرت شيخ مولانا زڪريا جن فرمايو اها
 غلطي ته تون هڪ درزن پيو ڪري چڪو آهين، ٻه چار پيرا هجي ته
 معاف ڪريان، تون ته وري وري اها ئي غلطي ڪري رهيو آهين، مان تون
 کي ڪيترو برداشت ڪريان، مولانا الياس صاحب رحمته الله عليه مولانا
 زڪريا جي ويجهي ويٺو هيو، شيخ جي ڪن ۾ فرمايائين ته مولانا!
 ايترو برداشت ڪر جيترو قيامت جي ڏينهن پنهنجو برداشت
 ڪرائڻو ۽ معاف ڪرائڻو اٿئي.

ان ڪري ائين نه چئو ته ڪيترو برداشت ڪريان، گهڻي کان
 گهڻو معاف ڪريو. ڪڏهن ڪڏهن ماڻهو ڪاوڙ ۾ چوندا آهن ته
 ڇا صاحب! هي ماڻهو ته هر وقت غلطي ئي ڪندو آهي ڪوبه ڪم

صحيح نه ڪندو آهي، پر ادا ڪن ماڻهن جو عقل ئي ٿورو هوندو آهي.

حضرت حڪيم الامت مولانا اشرف علي ٿانوي رحمۃ اللہ علیہ فرمائيندو آهي ته جيڪڏهن پورو عقل مثال طور ۹۸ ڊگري آهي ته ڪجهه ماڻهن کي الله جي طرفان ساڍا ستاڻوئي ئي مليل آهي، چرياءَ ۽ بيوقوف هوندا آهن. پنهنجو ٻار جيڪڏهن ائين ئي هجي ته ڇا ڪندو؟ ان سان نرمي ۽ معافي تلافيءَ جو برتاءُ ڪندو يا نه؟ ان ڪري جنهن کي الله جيترو عقل ڏنو آهي ان لحاظ سان ان جو حساب ۽ معاملو ڪريو ۹۷ ڊگري عقل واري کان ۹۸ ڊگري عقل وارو حساب ڪتاب نه ڪريو پر اهو ڄاڻندي به ڪي وري ڪاوڙ ۾ چوندا آهن ته نه صاحب هي چڱي طرح سمجهندو آهي بس اسان کي ستائڻ لاءِ ائين ڪري رهيو آهي. اهڙيون احمقانه شيون شيطان پيدا ڪندو آهي.

هڪ ڳالهه ٻي آهي ته ڪاوڙ وارو پنهنجي پاڻ کي وڏو ماڻهو سمجهندو آهي ڪاوڙ جي پاڙ ۾ تڪبر (وڏائي) لکيل هوندو آهي جنهن تي ڪاوڙ ايندي آهي تنهن جي حقارت ذهن ۾ هوندي آهي ۽ پنهنجي مٿانهين ثابت ٿيندي آهي، جنهن وقت ڪاوڙ چڙهندي آهي ان وقت ان جو منهن ڏسوياسيشي جي سامهون ڪيوس ته پنهنجو منهن ڏسي ۽ جيڪڏهن ان جي ڳالهائڻ ۽ گھنڊ کي ٽپ ڪيو وڃي ۽ پوءِ انهيءَ کي ڏيکاريو وڃي ته صاحب جو منهن مهانڊو ۽ لهجو هيئن هون ته هن شعر جو مصداق ٿيندو.

رات شيطان ڪو خواب ۾ ڏيکيا

اس کي صورت جناب کي سي تهي

ترجمو: رات مون شيطان کي خواب ۾ ڏٺو انهي جي شڪل توجھڙي هئي .
ماڻهوءَ کي پنهنجي بيماريءَ جي خبر نه آهي پوندي، هو فورن
چوندو آهي ته منهنجي ڪاوڙ الله خاطر آهي .

پر پنهنجو فيصلو اعتبار جوڳو نه آهي . پهرين ڪنهن پرڪن واري جي
جانچ تي پرڪي . مرشد تجربو ۽ تبصرو ڪري ٻڌائيندو ته
تنهنجي ڪاوڙ الله جي لاءِ آهي يا نفس جي لاءِ آهي . هر ماڻهو پاڻ فيصلو
ڪري وٺندو آهي ۽ سمجهندو آهي ته بس مان ٺيڪ آهيان،
جيڪو چوندو آهي ته مان ٺيڪ آهيان اهوئي ”ٺاڪ آهي“ . يعني
ٺيڪ نه آهي .

۽ جيڪو ماڻهو پنهنجي مرشد کي چئي ڏيئي ته حضرت توهان جو
تجربو نه آهي، تون ته سادو آهين، هي ماڻهو جنهن تي مان ڪاوڙ ڪري
رهيو آهيان اهڙو تهڙو آهي ، ته سمجهي ڇڏيو ته هي مرشد تي
اعتراض ڪري رهيو آهي ته مرشد ڄڻ بيوقوف آهي، اهڙي مريد کي
ڪن مان وٺي ڪري خانقاه مان ٻاهر ڪڍي ڇڏجي .

ڪاوڙ ۾ جيڪڏهن ڪنهن تي ظلم ٿي وڃي ته جلدي هٿ ٻڌي
ڪري معافي گهرڻ ۾ شرمائن نه گهرجي، انهيءَ کي راضي ڪريو، نه ته
قيامت جي ڏينهن پڇتائو پوندو . ۽ جيڪو ڪاوڙ جو علاج ۽ ان جو
ازالو ڪري تنهن جو درجو به ٻڌي وٺو .

منهنجي پهرئين مرشد حضرت شاه عبدالغني صاحب
قولپوري رحمۃ اللہ علیہ کي هڪ ماڻهوءَ تي ڪاوڙ اچي ويئي ۽ ڪاوڙ ۾ ڪجهه
زيادتي ٿي ويئي، انسان ئي ته آهي پلي ڪيترو به ولي الله هجي انهيءَ کان به

غلطي ٿي سگهي ٿي. هو ماڻهو صفا ان پڙهيو هو هر ڪاھن وارو جيئن
ڳوٺن ۾ هوندا آهن، ڦولپور جي ويجهو هڪ ڳوٺ هيو جنهن جو نالو شدي
پورهيو، هو ماڻهو هليو ويو، شدي پور جو رهاڪو هيو.

پوءِ حضرت جن کي خيال ٿيو ڪجهه دير کان پوءِ ته مون کان ته ڏاڍو
ظلم ٿي ويو آهي، ايتري ڪاوڙ ڪرڻ مون کي نه پئي سونهين، ٽيپهريءَ
کان پوءِ حضرت جن ان ماڻهوءَ کان معافي وٺڻ لاءِ نڪتا، اهو ڳوٺ صرف
ڏيڍ ميل پري هيو، پر سائينءَ مون کي فرمايو ته آئون ايترو پريشان ٿي
ويس جو رستو وسري ويو پٺين مان ٿيندو ٿيندو نيٺ وڃي گهڻي دير
کان پوءِ ان شخص وٽ پهتس.

انهيءَ کي چيم ته اڄ مون کان توتي ڪجهه زيادتي ۽ ظلم ٿي ويو آهي،
مون توکي ڪجهه وڌيڪ ڳالهايو ان ڪري تون مون کي الله خاطر معاف
ڪري ڇڏ، تنهن تي هن ورائيو ته سائين توهان هيڏا وڏا مولانا آهيو ۽
مان جاهل ماڻهو آهيان، توهان ته منهنجي پيءُ جي برابر آهيو پيءُ کي ته
پٽ تي حق هوندو آهي، حضرت جن فرمايو ته قيامت جي ڏينهن خبر نه
آهي ڇا حال ٿيندو؟ انهيءَ ڏينهن خبر پوندي ته ڪير وڏو آهي
ڪير ننڍو آهي.

تون جيسيتائين هي نه چوندين ته مون معاف ڪري ڇڏيو آئون
هتان کان نه هٽندس، هن ڏٺو ته مولانا چورائڻ کان بغير نه ويندو، ته
چيائين سائين نيڪ آهي اوهان جو حڪم آهي توهان جي دل خوش
ڪرڻ خاطر چوان ٿو ته معاف ڪري ڇڏيم. نه ته توهان جو مون تي
حق آهي.

سائين جن موٽي آيا انهيءَ ئي رات خواب ۾ حضور اڪرم ﷺ جن جي

زيارت نصيب ٿي ڏٺائون ته پاڻ سڳورا ﷺ ۽ حضرت علي رضه هڪ
بيٺي ۽ سوار آهن، ۽ فرمايائون ڪجهه فاصلي تي منهنجي بيٺي آهي
انهيءَ تي مان اڪيلو ويٺو آهيان، حضور اڪرم ﷺ جن وڏي آواز سان
حضرت علي رضه جن کي فرمايو ته ”اي علي! عبد الغنيءَ جي بيٺيءَ کي
منهنجي بيٺيءَ سان ملائي ڇڏ“ حضرت جن فرمايو ته جڏهن
منهنجي بيٺي حضرت علي رضه حضور اڪرم ﷺ جن جي بيٺيءَ سان
ملائي ته هڪ آواز ”ڪٽ“ ٿيو ۽ اهو ڪٽ جو آواز ايدو ته مزيدار هيو جو
آئون اڄ تائين ان مان لطف اندوز ٿيندو رهندو آهيان، ڪنن ۾ انهيءَ
جي لذت سمائجي ويئي آهي“. حضرت جن شاعر نه هيا پر انهيءَ
مزي کي شعر سان بيان فرمايائون.

مضطرب دل کي تسلي ڪرڻ لاءِ

حڪم هوتا هئا ملاؤ ناؤ ڪو

ترجمو: پریشان دل جي تسليءَ جي لاءِ حڪم ٿي رهيو آهي ته بيٺيءَ کي
ملائي ڇڏ

ڏسو ڪاوڙ جي تلافِي، پشيماني ۽ معذرت تي ڪينرو وڌو انعام
مليو. حضرت حڪيم الامت مجدد الملت مولانا اشرف علي صاحب
ٽانوي نور الله مرقده پنهنجي وعظ ۾ فرمائيندا آهن ته هڪ ماڻهو هيو،
زال پاڇيءَ ۾ لوڻ وڌيڪ وجهي ڇڏيو، هٿ ٿي ته آهي اندازو نه ٿيو لوڻ
تيز ٿي ويو، اسان جي ڏيئرن کان جيڪڏهن لوڻ تيز ٿي وڃي ته اسان
ڇا گهرندا آهيون؟ ته ڄاڻو اسان جي ڏيئرن کي معاف ڪري.
جڏهن ڄاڻا ايدائيندا آهن ته اسان بزرگن کان تعويذ وٺندا

آهيون، وظيفا ڇنڊا رهندا آهيون، پر اسان وٽ جيڪي زالون آهن اهي به ته ڪنهن جون ڌيئرون آهن انهن تي رحم نه آهي ايندو، پنهنجي ڌيءَ تي جڏهن مصيبت ايندي آهي ته اسان کي تعويد ياد ايندا آهن، الله وارن وٽ ويندا آهيون روئيندا آهيون ته ڄاڻو ڏاڍو ظلم ڪري رهيو آهي.

پر اسين پنهنجي زالن کي جو ستائيندا آهيون ٿوري گهڻي ڳالهه تي دڙڪا ڇڙبون، ويچار يون گهڻجي گهڻجي ڪري روئينديون آهن، سامهون ۾ هنن جو ڪير نه هوندو آهي، ٻيءَ پائڻ پري هوندا آهن، پر سمجهي ڇڏيو انهن جي آه لڳندي آهي. جڏهن بي زبان ڪڪڙين کي ايڏا پھچائڻ تي هڪ مجدد وقت جي دل تي علمن جو مينهن رکجي سگهي ٿو ته جيڪي ماڻهو انسانن کي ستائيندا آهن انهن جو ڇا حال ٿيندو.

هڪ پيري پيراڻي صاحب ڪٿي ٻاهر هلي ويئي هئي، حضرت ثانوي عليه السلام کي چئي ويئي ته مرغين کي کولي ڪري داڻو پاڻي ڏيئي ڇڏجو، سائين جن کان وسري ويو هاڻي لکن تي جو ويٺا ته سڀئي مضمون ۽ معرفت جا سڀئي درياءَ بند، هڪ خط جو به جواب نه لکي سگهيا، تفسير بيان القرآن رکجي ويو، ڪنهن به ڪتاب جي تصنيف نه ٿي سگهي. الله تعاليٰ کان دعا ڪيائون ته اِي خدا هي مضمونن جو اچڻ ڇو بند ٿي ويو؟ شايد مون کان ڪا غلطي ٿي ويئي آهي، تون دل ۾ وجهي ڇڏ تانته مان پورا ڪريان.

الله تعاليٰ دل ۾ الهام فرمايو ته اسان جي هڪ مخلوق گهڻجي رهي آهي، مرغيون بغير داڻي، پاڻيءَ جي بند آهن، اسان جي مخلوق کي گهڻائي ڪري مضمون ڪيئن ملندا. حضرت جن فورن ڇنڊا ويا ۽

مرغين کي کولي ڇڏيائون ۽ انهن کي دائو پاڻي ڏنائون، بس دل کلي ويئي ۽ علمَ پهر اچڻ لڳا.

حضور ﷺ جن فرمائيندا آهن ته ”جانور جي پنين کي منبر نه بنايو.“

(ابوداؤد: ص ۳۴، ج ۱)

يعني ڳالهائڻو هجي ته جانورن جي پنين کان لهي ڪري ڳالهايو، ائين نه ته جانورن جي پٺ تي ويٺي ويٺي ڳالهائي رهيا آهيو. گهوڙا وغيره سفر طي ڪرڻ لاءِ آهن، اسلام جانورن تي به رحم ڪرڻ جو حڪم ڏنو آهي، جڏهن جانورن کي ايذا ڏيڻ به منع آهي.

ته منهنجا دوستو! جيڪي زالن کي ستائي رهيا آهن اهي ڪهڙي طرح الله جو عذاب وٺي رهيا آهن. حضور اڪرم ﷺ جن ارشاد فرمائيندا آهن:

”كَمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا وَخَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِنِسَاءِهِمْ“

(مشڪوٰۃ: ص ۲۸۲)

ڪامل ايمان وارا اهي ماڻهو آهن جن جا اخلاق سٺا آهن ۽ توهان مان سڀ کان بهتر اهي آهن جيڪي پنهنجين زالن سان سٺو برتاء رکندڙ آهن.

معلوم ٿيو ته اخلاق جو معيار هي آهي ته جنهن جو سلوڪ پنهنجي زالن سان سٺو هجي.

علامہ آلوسيءَ تفسير روح المعاني: ص ۱۴، ج ۵ ۾ هڪ روايت نقل ڪئي آهي ته حضور اڪرم ﷺ جن فرمائيندا آهن ”ته جيڪي مڙس مهربان هوندا آهن انهن تي زالون غالب اچي وينديون آهن“. غالب اچڻ

جي معنيٰ هي آهي ته ٽليون ڳالهيون ڪرڻ لڳنديون آهن، ناز نخرا ڏيکارينديون آهن، چوٽ کين نخرو ڏيکارڻ جو به حق حاصل آهي.

حضور ﷺ جن فرمائيندا آهن ته ”اي عائشہ رضی اللہ عنہا! جڏهن تون مون کان ناراض هوندي آهين ۽ خوش هوندي آهين ته مون کي خبر پئجي ويندي آهي. عرض ڪيائين ته توهان کي ڪيئن خبر پئجي ويندي آهي؟ فرمايائون ته تون جڏهن مون کان خوش ۽ راضي رهندي آهين ته چوندي آهين ”وَرَبِّ مُحَمَّدٍ“ محمد ﷺ جي رب جو قسم ۽ جڏهن تون رٿل هوندي آهين ته چوندي آهين ”وَرَبِّ اِبْرَاهِيمَ“. ابراهيم جي رب جو قسم.“

(صحيح بخاري: ص ۸۷، ج ۲)

معلوم ٿيو ته عورتن کي ٿورو رُسڻ جو حق حاصل آهي، هي انهن جو ناز ۽ نخرو آهي، لهنذا ان جو به شريعت لحاظ رکيو آهي.

ڏسو حديث ۾ فرمايائون ”يَغْلِبَنَّ كَرِيْمًا“ هي عورتون غالب اچي وينديون آهن ڪريم ۽ نرم دل مڙسن تي ”وَيَغْلِبُهُنَّ لَيْيْمٌ“ ۽ جيڪي بداخلاق آهن اهي انهن تي دڙڪا، چڙيون ۽ گاريون گد ڏيئي غالب اچي ويندا آهن.

ڪجهه علائقن جي باري ۾ خبر پئي ته شاديءَ جي پهرين رات عورت کي ربع ۾ آڻڻ لاءِ گهڻي مارڪٽ ڪندا آهن. استغفر الله. ڪيڏي نه جهالت ۽ ظلم آهي، الله تعاليٰ اسان سڀني کي هدايت ڏيئي.

حضور ﷺ جن فرمائيندا آهن:

”فَأُحِبُّ أَنْ أَكُونَ كَرِيْمًا مَغْلُوبًا“

”آئون پسند ڏيان ته مان ڪريم رهان ڀلي مغلوب هجان.“
 ”وَلَا أَحِبُّ أَنْ أَكُونَ لَيْمًا غَالِيًا“

۽ آئون بد اخلاق ٿي ڪري انهن تي غلبو نٿو حاصل ڪرڻ
 چاهيان.

۽ بخاري جي روايت آهي (ص ۴۰، ج ۲) حضور ڪريم ﷺ جن فرمايو:
 ”عورت ٿيڻي پاسريءَ جيان آهي“. ڏسو ٿيڙيون پاسريون ڪم ڏيئي
 رهيون آهن يا نه، انهن کي سڌو ڪندو ته ٿئي پونديون. ان ڪري انهن
 سان شفقت، محبت ۽ رحمت سان معاملو ڪيو وڃي ته زندگي جنت جي
 ٿي ويندي آهي.

حضرت اشرف علي ٿانوي رحمۃ اللہ علیہ فرمائيندا آهن ته جنهن عورت
 ڪاڌي ۾ لوڻ گهڻو وجهي ڇڏيو هو ان جي مڙس الله سان معاملو ڪري
 ڇڏيو ته اي الله! هٿ ٿي ته آهي لوڻ تيز ٿي ويو، جيڪڏهن منهنجي ڌيءُ
 کان لوڻ تيز ٿي وڃي ها ته مان اهوئي گهران ها ته منهنجو ناني کيس
 معاف ڪري. لھذا اي الله! مان تنهنجي راضي ڪرڻ خاطر هن کي
 جيڪا منهنجي زال آهي پر تنهنجي ٻانهين به آهي، هن جي نسبت ۽ تعلق
 توهان به آهي، هن کي معاف ڪري رهيو آهيان.

حضرت مولانا اشرف علي ٿانوي رحمۃ اللہ علیہ فرمائيندا آهن ته بيغيرت
 آهن اهي ماڻهو جيڪي الله تعاليٰ جي سفارش **﴿وَعَاثِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ﴾** کي رد
 ڪندا آهن، جيڪڏهن ڪو ڊي آئي جي يا ڪمشنر سفارش لکي
 ڏيئي ته پنهنجي زال جو خيال رکجان. ته ٻڌايو اسان ماڻهو ڪيترو
 خيال رکنداسون ۽ الله تعاليٰ سفارش نازل فرمائي رهيو آهي ته انهن

سان ڀلائيءَ سان پيش اچو. هتي اسان جو ڪهڙو معاملو آهي ۽ ڇا هئڻ گهرجي، هر ماڻهو پنهنجي حالت تي غور ڪري.

ان ڪري هن ماڻهوءَ دل ئي دل ۾ الله تعاليٰ سان معاملو ڪري ڇڏيو ۽ زال کي معاف ڪري ڇڏيو ۽ کيس ڪجهه به نه چيو. حضرت ثانوي رحمۃ اللہ علیہ چوندا آهن ته جڏهن هي فوت ٿي ويو ته هڪڙي الله واري خواب ڏٺو ۽ پڇيائين ته تون سان الله تعاليٰ ڪهڙو معاملو ڪيو؟ هن وراڻيو ته ادا معاملو ته ڏاڍو خطري جو ڳو هيو، وڏن گناهن جو معاملو پيش ٿي ويو هو پر الله تعاليٰ فرمايو ته منهنجي ٻانهيءَ جنهن ڏينهن ڪاڌي ۾ لونڊ وڌيڪ وجهي ڇڏيو هو ۽ تو منهنجي انهيءَ ٻانهيءَ جي غلطيءَ کي معاف ڪري ڇڏيو هو، وڃان جي بدلي ۾ اڄ توکي معاف ڪريان ٿو.

بس ڪاوڙ کي ٻي وڃڻ هڪ وڏي ۾ وڏو مجاهدو آهي، ڇو جو ڪاوڙ باهه آهي ان کي روڪڻ ۾ سخت تڪليف ٿيندي آهي ان جي ڪري ان تي اجر ۽ ثواب به وڏو آهي ۽ مجاهدي جي اندازي موجب مشاهدو هوندو آهي، ڪجهه ماڻهن کي انهيءَ مجاهدي جي ڪري وڏيون وڏيون ڪرامتون حاصل ٿيون آهن ۽ اولياءَ جي ڪرامت برحق آهي. ”کَرَامَاتُ الْأَوْلِيَاءِ حَقٌّ“ اسلامي عقيدن منجهان آهي ان ڪري اوليائن جي ڪرامت جو انڪار وڏي گمراهيءَ جي ڳالهه آهي.

البتہ ڪرامت ڪنهن وليءَ جي وس ۾ ناهي هوندي ته جڏهن گهري ڪرامت ڏيکاري ڇڏي پر جڏهن الله تعاليٰ گهرندو آهي پنهنجي ڪنهن پسنديدہ ٻانهيءَ کي عطا فرمائي ڇڏيندو آهي. ڪرامت ٻانهيءَ جو ڪم ناهي الله جو ڪم آهي.

امام بخاري رحمہ اللہ باب ڪفالت ۾ اولياءُ الله جي ڪرامت جي حديث ذڪر ڪئي آهي ۽ اولياءُ الله جي ڪرامت کي بيان ڪرڻ وارا حضور اڪرم ﷺ آهن، حضور اڪرم ﷺ جن هڪ وليءَ جي ڪرامت بيان فرمائي رهيا آهن، پيغمبر هڪ امتيءَ جي ڪرامت بيان فرمائي رهيو آهي ته بني اسرائيل جي هڪ ماڻهوءَ کي جيڪو الله جو پسنديدار ۽ ولي هو ڪا ضرورت پيش آئي انهيءَ ڪنهن ماڻهوءَ کان هڪ هزار دينار قرض گهريو، قرض ڏيڻ واري چيو ته ڇا تُو ت ڪو گواهه آهي؟ ان تي چيائين، ”**كُفِيَ بِاللّٰهِ شَهِيدًا**“ الله تعاليٰ گواهه هجڻ جي اعتبار سان ڪافي آهي. يعني گواهه جي ضرورت نه آهي الله تعاليٰ جي ذات ڪافي آهي.

پوءِ ان چيو ته ڪو ضامن آڻ، جيڪڏهن تون نه ڏيئي سگهندين ته ڪنهن کان وٺندس؟ تنهن تي هن جواب ڏنو، ”**كُفِيَ بِاللّٰهِ وَكِيلًا**“ الله تعاليٰ ئي اسان جو ڪار ساز ۽ سنڀالڻ وارو آهي اهوئي اسان جو ضامن آهي، اهي ٻئي ڳالهين ٻڌي ڪري هن چيو، ”**صَدَقْتَ**“ تو سچ چيو. تون پنهنجي ڳالهه ۾ سچو آهين ۽ فورن هڪ هزار دينار قرض ڏيئي ڇڏيائين ۽ هو درياءُ پار هليو ويو ۽ پنهنجي ضرورت کي پورو ڪيائين.

جنهن ڏينهن قرض واپس ڪرڻ جو وقت آيو ته هو پيسا کڻي پهر آيو پر ڪا سواري نه ملي، ويچارو پریشان هيو ته ڪا پيڙهي ملي ته دريا پار ڪري وڃي هن ماڻهوءَ جو قرض لاهي اچان، جڏهن ڪا گاڏي نه ملي ته هن ڪاٺيءَ جو هڪ ٿلهو ٿڙ هٿ ڪري ورتو، ان ۾ سوراخ ڪيائين ۽ هڪ هزار دينار ان ۾ رکي ڇڏيائين مٿان کان ڪوڪو

هتي ڪري چڱي طرح ٻڌي ڇڏيائين ۽ الله جي ڀروسي تي درياءَ ۾
وجهي ڇڏيائين ۽ چون لڳو.

يا الله توکي ته خبر آهي ته مون فلاڻي ماڻهوءَ کان قرض ورتو هو ۽ مون
ڏاڍي ڪوشش ڪئي ته مون کي ڪا سواري ملي پر نه ملي، بس تون هن کي
حفاظت سان انهيءَ تائين پهچائي ڇڏجنهن کان مون قرض ورتو هو.
هاڻي هوائن جي جهونڪن ۾ ڪاڻيءَ جو اهو وڏو ٽڪرو هلي رهيو آهي
ڪنهن ٻئي پاسي به وڃي سگهي پيو هيءَ ڪرامت هئي جو هوائن جي
ڌڪن ۽ جهونڪن سان انهيءَ ڳوٺ ۾ اها ڪاڻي پهچي ويئي، هوڏانهن هو
صاحب انتظار ڪري رهيو هو ته متان ڪنهن ٻيڙيءَ مان هو ماڻهو
منهنجا پيسا کي ظاهر ٿئي، اوچتو ڏٺائين ته هڪ ڪاڻيءَ جو ٽڪرو
وهندو اچي رهيو آهي، هن پنهنجي زال لاءِ کيو ته الله چلهم گرم ڪرڻ لاءِ
شيءَ ڏني ڇڏي، بس انهيءَ تي ڪهاڙي وهائين ته هڪ هزار دينار
انهيءَ مان نڪتا ۽ انهيءَ ۾ هڪ چني به لکيل ملي ته ”اي ادا مون کي ڪا
گاڏي نه ملي تنهن جي ڪري مان مجبور ٿي ڪري الله جي ڀروسي تي اها
رقم موڪلي رهيو آهيان“.

ان کان پوءِ هن کي ٻيڙي به ملي ويئي، ٻيڙيءَ تي ويهي ڪري هو هڪ
هزار دينار وري پيا کڻي اچي پهتو ته متان پهريان پيسا نه مليا هجن، پوءِ
جڏهن ملاقات ڪرڻ کانپوءِ هن کي پيسا ڏيڻ لڳو ته ان شخص چيو ته
توهان ته پهرين ئي پيسا موڪلي چڪا آهيو ۽ سڄو واقعو ٻڌايائين ته
ڪاڻي گهر آئي ڪٿڻ لڳس ته پيسا ملي ويا. ”فَأَنْصَرَفَ بِالْفِئْتَرِ رَاشِدًا“
پوءِ تمام گهڻي خوشيءَ سان هزار روپئي جي ملي وڃڻ تي الله تعاليٰ جو
شڪر ادا ڪندي واپس موٽي ويو (بخاري شريف، ڪتاب الكفالة: ص ۳۰۶، ج ۱)

ان جي ڪري اولياءَ الله جي ڪرامت برحق آهي پر ولايت جي لاءِ لازم ناهي، ڪي بيوقوف سمجهندا آهن ته هر وليءَ جي لاءِ ڪرامت لازم آهي، وليءَ جي لاءِ تقويٰ يعني پرهيزگاريءَ جو اهميتام، سنت جي پابندي، شريعت جي تابعداري اهي شيون ته لازم آهن پر پاڪدامني به لازم نه آهي جو ڪڏهن انهن کان غلطي ٿي نه ٿئي. نبوت جي لاءِ ته عصمت يعني پاڪدامني ضروري آهي، پر ولايت جي لاءِ ڪڏهن غلطيءَ جو صادر ٿيڻ ولايت جي خلاف نه آهي، پر شرط هي آهي ته انسان ان جي تلافي ڪري، معافي گهري وٺي، الله کان توبه ڪري، استغفار ڪري.

حضرت جنيد بغدادِي رحمۃ اللہ علیہ وٽ ڏهن سالن تائين هڪ ماڻهو رهيو هو، انهيءَ حضرت وٽ ڪابه ڪرامت نه ڏني هئي، هوائي اڏرندي، پاڻيءَ تي بغير پيڙيءَ جي هلندي نه ڏنائين ته مايوس ٿي ڪري واپس ٿيڻ لڳو ۽ چيائين ته سائين ڏهن سالن تائين مون توهان ۾ ڪا ڪرامت نه ڏني ان ڪري واپس وڃي رهيو آهيان.

حضرت جنيد فرمايو اي ماڻهو! تو ڏهن سالن ۾ مون کان ڪو ڪم شريعت جي خلاف ۽ سنت جي ابتڙ ٿيندي ڏٺو؟ تنهن تي انهيءَ ورائيو ته حضرت ڏهن سالن تائين مون توهان ۾ ڪوبه ڪم سنت ۽ شريعت جي خلاف نه ڏٺو، تنهن تي حضرت جنيد بغدادِي رحمۃ اللہ علیہ هڪ اهم پيري ۽ فرمايائين ”آه“ جنهن ٻانهي ڏهن سالن تائين پنهنجي مالڪ کي هڪڙي لمحي لاءِ به ناراض نه ڪيو ان کان وڌيڪ تون ڪهڙي ڪرامت گهرين ٿو؟

حضرت ملا علي قاري رحمۃ اللہ علیہ فرمائيندو آهي ”الْإِسْتِقَامَةُ فَوْقَ أَلْفِ كَرَامَةٍ“ سنت ۽ شريعت تي استقامت يعني ثابت قدم رهڻ هڪ هزار ڪرامت کان مٿي آهي.

آئون هي عرض ڪري رهيو هئس ته ڪاوڙ کي ڪنٽرول ڪرڻ، ڦٽائڻ ۽ مخلوق جي ايذاءَ کي برداشت ڪرڻ جي ڪري ڪجهه بزرگن کي وڏي ڪرامت عطا ٿي ويئي.

حضرت شاهه ابوالحسن خرقاني رحمۃ اللہ علیہ شينهن تي هلندا هئا ۽ جهنگ جون ڪاٺيون ڪٽي ڪري شينهن جي پنيءَ تي رکندا هئا ۽ جيڪڏهن شينهن ڪڏهن شرارت ڪندو هو ته زنده ناڻگ جي لٺ هوندي هئي انهيءَ سان شينهن کي ماريندا هئا، خراسان مان هڪ ماڻهو انهن سان بيعت ٿيڻ لاءِ خرقان ويو، پر سندس گهر واري طبيعت جي ڏاڍي ٽڪي هئي، سندس گهر واريءَ پڇيو ڪيئن آيو آهين؟ تنهن تي چيائين ته حضرت سان بيعت ٿيڻ آيو آهيان، چوڻ لڳي لاهول ولا قوة الا بالله مون کان وڌيڪ هن پير جو حال دنيا ۾ ٻيو ڪير ڄاڻي سگهي ٿو؟ رات ڏينهن مان انهيءَ سان گڏ آهيان، سئون سڌو ٺڳ آهي تون ڪٿان چڪر ۾ اچي ويئين؟ تنهنجي دماغ ۾ عقل به آهي يا نه؟

اهڙيون ڳالهيون ٻڌي ته ويچارو روئڻ لڳو ته منهنجو هزار ميل جو سفر بيڪار ٿي ويو، پاڙي وارن چيو ته هن جي زال طبيعت جي ٽڪي آهي خبردار بدگمانِي نه ڪر، وڃ شيخ جهنگ مان ڪاٺيون ڪٽي ڪري ايندو هوندو، اتي وڃي ڏٺائين ته شينهن تي ويٺل حضرت شاهه ابوالحسن خرقاني اچي رهيا آهن.

مولانا جلال الدين رومي رحمۃ اللہ علیہ فرمائيندا آهن ته شيخ کي ڪشف ٿي ويو ته هي زال جون ڪجهه ڪڙيون ۽ تڪيون ڳالهيون ٻڌي ڪري ڏکويل آهي، شيخ کي ڏٺو ۽ چيائين ته ادا ڪجهه پريشان نظر اچي رهيو آهين ڇا ڳالهه آهي، تنهن تي چوڻ لڳو سائين توهان جي گهر ۾ ته ڏاڍي ڏنگي ۽ تيز طبيعت واري عورت آهي اهڙي زال سان توهان چو شادي ڪئي؟ ته شيخ فرمايو ته هي جو مون کي شينهن جي سواري ملي آهي ۽ زنده ناگ جي لٺ ملي آهي اها ڪرامت انهيءَ عورت جي تڪليفن تي صبر جو انعام آهي.

۽ هاڻي مولانا رومي رحمۃ اللہ علیہ جي زباني ٻڌو ته شاهه ابوالحسن خرقاني رحمۃ اللہ علیہ جن فرمايو ۽

گر نه صبرم می کشیدے بارِ زن
کے کشیدے شیرِ زبے گارِ من

جيڪڏهن منهنجو صبر انهيءَ عورت جي تڪليفن جي بوجھ کي برداشت نه ڪري ها ته پوءِ ڀلاهي نر شينهن کيئن منهنجو بار کڻي ها ۽ کيئن منهنجي غلامي ڪري ها؟

الله جي عادت اهائي آهي ته جنهن کي ڪا نعمت ڏيندو آهي ته مڃاھدو ڪرائي پوءِ ڏيندو آهي. حضرت مرزا مظهر جانِ جانان رحمۃ اللہ علیہ ڪيترا نازڪ مزاج هئا، دشمن جڏهن انهن کي گولي هنئين ڪنهن پڇيو سائين طبيعت کيئن آهي؟ فرمايائون گوليءَ سان ته ڪا تڪليف نه ٿي، پر گدرف جي بدبوءِ سان سخت تڪليف ٿي رهي آهي، دهليءَ جي جامع مسجد مان نماز پڙهي موٽي ايندا هئا،

جيڪڏهن رستي ۾ ڪوپلنگ ٿيڙو ۽ ايتو پيل ڏسندا هئا ته مٿي ۾ سور پئجي ويندو هو، سوڙ ۾ جيڪڏهن ڏاڳو ٿيڙو وڌل هوندو هو ته سڄي رات نندن ايندي هئي.

دهليءَ جو بادشاهه خدمت ۾ حاضر ٿيو ۽ پاڻي پي ڪري ٿانوٽ تي ٿيڙور ڪي ڇڏيائين، حضرت جي مٿي ۾ سور پئجي ويو، پوءِ انهيءَ عرض ڪيو حضرت اوهان جي خدمت ۾ هڪ نوڪر ڏين چاهيان ٿو ته فرمايائون ته اڃا تائين ته آئون چپ رهيس تو پاڻي پي ڪري ٿانوٽ تي ٿيڙور ڪي ڇڏيو جنهن جي ڪري منهنجي مٿي ۾ سور پئجي ويو، تنهنجي خادم کي مان چا قبول ڪريان جيئن تون آهين اهڙو ئي تنهنجو خادم به هوندو. انهيءَ مرزا مظهر جان جانان رحمۃ اللہ علیہ کي الهام ٿيو ته دهليءَ ۾ هڪ طبيعت جي تڪي ۽ بداخلاق عورت آهي، جيڪڏهن تون ان سان شادي ڪندين ته سڄي دنيا ۾ اسان تنهنجو ڏونڪو وڃائي ڇڏينداسين، الله وارن کي الهام ٿيندو آهي. حضرت مولانا شرف علي ٿانوي رحمۃ اللہ علیہ فرمائيندا آهن ته بس صرف آواز ناهي ايندو ته هر وقت دل ۾ ڳالهيون ٿينديون رهنديون آهن ته هيءُ ڪرهيءُ نه ڪر.

قول او را حن نے آواز نے

ترجمو: هن جي ڳالهه کي نه سُر آهي نه آواز

انهيءَ کي خواجہ صاحب رحمۃ اللہ علیہ فرمائيندا آهن ته

تم سا کوئی ہدم کوئی دمساز نہیں ہے

باتیں تو ہیں ہر دم مگر آواز نہیں ہے

هم تم هي بس آگاهه هي اس رڀڻ خفي سے
معلوم کسی اور کو یہ راز نہیں

ترجمو: توجھڙو ڪو ساڻي ڪو دلي دوست نه آهي، ڳالهيون ته آهن
هر وقت پر آواز نه آهي، اسين توهين ئي بس واقف آهيون هن ڳجهي رابطي
کان، ٻئي ڪنهن کي ته هن راز جي خبر نه آهي
حضرت مرزا مظهر جان جانان ﷺ الله تعاليٰ سان سودو ڪري
چڏيو. الله وارا ته هر وقت الله جي مرضي تي پنهنجي دل ۽ جان قربان
ڪرڻ جا رستا ڳوليندا رهندا آهن. ۱
ان کي مرضي پر ميري قربان جا
الله الله ۾ تها اس قابل کہاں
جو تو مشري ہے تو جانِ عالم
به نوک سنانت جگر می فروشم
به تیغ ادائے تو سر می فروشم

ترجمو: الله تعاليٰ جي مرضي تي منهنجي جان به قربان، يا الله آءُ هن جي
لائق ڪٿي هيس، جيڪڏهن تون خريدار آهين ته سڄي جهان جي
جان کي، تنهنجي نيزي جي چنهنب سان مون پنهنجي جان وڪڻي ڇڏي،
تنهنجي ادا جي نلوار سان مون پنهنجي مٿي کي وڪڻي ڇڏيو
هڪ جهنگلي ماڻهو آيو حضرت جن فرمايو وڃ گهران ماني ڪٿي
اچ. آواز ڏيئي ڪري چيائين ته حضرت جن ماني گهرائي آهي، ماني
ڏيو. بس پوءِ چاڻيو، حضرت کي چڱيءَ طرح برو پلو ڳالهائڻ لڳي ته

پهرين کان چوڻ گهرايائين هڪ ڪلاڪ کان ڪاٿو ڪيون بيٺي آهيان ۽ هوڏي مجلس ملفوظات ۽ ارشادات ٿي رهي آهي، وڏو پير بڻيو ويٺو آهي ۽ اسان کي تڪليف پهچائي رهيو آهي ٻانهن جي حقن جو خيال نه آهي.

پير چاهي، مڪار، ڌوڪي باز آهي، وغيره وغيره. جهنگلي ته ڪاتي ڪڍي ڇڏي پر پوءِ خيال آيو ته هيءُ ته منهنجي مرشد جي زال آهي ان جي ڪري ست ٽي رکي ڇڏيائين ۽ پنهنجي ٻوليءَ ۾ چيائين ”تم هماري شيخ کائي پي“ يعني تون اسان جي مرشد جي زال آهين ان جي ڪري ڇڏي ڏنم ته هاڻي ئي ڪم پورو ڪري ڇڏيان ها.

۽ اچي ڪري عرض ڪيائين حضرت اهڙي ٽڪي عورت سان توهان ڇو شادي ڪئي؟ فرمايائين ته اڙي بيوقوف هي سڄي دنيا ۾ مظهر جان جانان جي جيڪا شهرت ۽ عزت آهي اها انهيءَ عورت جي برڪت سان آهي، ان جي ايدائڻ تي صبر ڪندو آهيان ۽ انهيءَ صبر تي الله تعاليٰ مون کي استقامت ۽ ثابت قدمي عطا فرمائي آهي، هي انهيءَ جو انعام آهي.

دوستو! ايمان آڻڻ کان پوءِ الله جي رستي تي چمي رهن ان جوئي نالو استقامت آهي. ﴿إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا﴾

گهڙيءَ ۾ اولياءَ ۾ گهڙيءَ ۾ پوت بنجن وارا ته گهڻا آهن، ڪجهه ڏينهن ته بلڪل فرشتا بڻجي ويا ۽ جڏهن نفس جو غلبو ٿيو ته سڀ ڪجهه ڇڏي بلڪل شيطان بنجي ويا. جڏهن ڪاوڙ چڙهي ته پوءِ هي به نه ڏسندا آهن ته مان ڪير آهيان ۽ منهنجو الله ڪير آهي، پوءِ انهن کي خبر ئي ناهي لڳندي ته آئون هاڻي تلاوت ڪري رهيو هئس ۽ رات جو

تهجد پڙهيو ۽ اشراق بہ پڙهيو آهي، ڪاوڙ ۾ بس فورن شيطان
بنجي ويا ۽ مارڻ شروع ڪري ڇڏيائين، جيڪو وات ۾ آيو بڪواس
ڪرڻ لڳو.

اهڙي وقت ۾ ماڻهو بلڪل شيطان تي ويندو آهي چوڻه شيطان باهم
مان پيدا ٿيو هي ۽ حديث ۾ آهي تہ ”ڪاوڙ بہ باهم مان پيدا ٿيندي
آهي.“ علامہ آلوسي رحمۃ اللہ علیہ تفسير روح المعاني (ص ۹۵، ج ۱) ۾ حديث نقل
ڪئي آهي.

”إِتَّقُوا الْغَضَبَ فَإِنَّهُ يَجْرَةُ تَتَوَقَّدُ فِي قَلْبِ ابْنِ آدَمَ“

ڪاوڙ کان بچو چوڻه اها باهم جو شعلو آهي جيڪو آدم جي اولاد
جي دل ۾ ٻرندو آهي.

۽ پوءِ پاڻ عليه السلام جن بہ دليل بيان فرمايائو ڪاوڙ جا مادا ۽ ان جا
ٽڪرا باهم مان ٺهيا آهن. ”أَلَمْ تَرَوْا إِلَى إِنْتِفَاحِ أَوْدَاجِهِ وَمُحَرَّةِ عَيْنَيْهِ“ ڇا
اوهان ڏسندا نه آهيو تہ جنهن تي ڪاوڙ چڙهندي آهي ان جي ڪنڌ
جون رڳو سڄي وينديون آهن، اکيون ٻڌائينديون آهن تہ اندر باهم آهي،
باهم بري پئي تہ شيشي جي باهر ان ڳاڙهي ڳاڙهي باهم ڏسڻ ۾ ايندي
آهي. اکيون شيشو آهن، هي ٻڌائي رهيون آهن تہ اندر ۾ باهم پئي بري ۽ ٻيو
دليل ”إِنْتِفَاحِ أَوْدَاجِهِ“ بيان فرمايائون، يعني انهيءَ جي ڪنڌ جون رڳون
بہ سڄي وينديون آهن.

تہ ڪاوڙ ۾ ماڻهو ڇڻ تہ شيطان تي ويندو آهي ۽ شيطان باهم مان
پيدا ٿيو ۽ ڪاوڙ جي ڪري دل ۾ باهم لڳي ويندي آهي جيئن تہ مون
هاڻي اوهان کي حديث پاڪ پڙهي ڪري ٻڌائي. ان ڪري

ڪاوڙ ۾ جيڪو به شيطاني ڪم پيدا ٿئي اهو پري نه آهي .

ڪاوڙ ۾ اهڙا خطري وارا ڪم ماڻهن کان ٿيا آهن جو انهن جو اوهان سوچي به نه سگهندو، ڪاوڙ ۾ ماڻهن الله کي گاريون ڏئي ڇڏيون، شريعت کي گار ڏئي ڇڏي، مسلمانن مان ڪافري ٿي ويا .
العياذ بالله . ڪاوڙ ۾ انسان پنهنجي پيءُ ماءُ سان وڙهي پوندو آهي، پنهنجي زال تي حد کان وڌيڪ سختي ڪندو آهي، ظلم ڪندو آهي ۽ ان جي ڪري ان جي آه ۽ بددعا ڪندو آهي ڪاوڙ ۾ زال مڙس سان گستاخي ڪندي آهي ۽ پٽ پيءُ سان، شاگرد استاد سان، مريد مرشد سان، امتي نبيءَ سان ۽ ٻانهو الله سان وڙهي پوندو آهي .

هيءُ اهڙي خطرناڪ بيماري آهي، هن خطرناڪ بيماريءَ جي ڪري انسان پنهنجي وڏن جي شفقت کان محروم ٿي ويندو آهي .
جيڪڏهن شاگرد استاد سان وڙهي پوندو ته ڇا استاد ان تي شفقت ۽ پيار ڪندو؟ جيڪو به پنهنجي وڏن جو ادب ڪندو ته پنهنجي وڏن جي مهربانين سان مالا مال ٿي ويندو . ان جي ڪري ئي چوان ٿو ته الله تعاليٰ اسان سڀني کي توفيق ۽ ساڃاهه ڏيئي ته اسين پنهنجي وڏن جي معاملي ۾ هڪدم، يڪدم پاڻي ٿي وڃون، جيئن هو گهرن اسان تي پنهنجو ناز ڏيکارين اسان هن کي برداشت ڪريون . آخر به اوهان کان دعا گهري ٿو .

هزارين واقعا آهن جو ڪاوڙ جي ڪري هزارين گهر برباد ٿي ويا . هاڻي ڪجهه ڏينهن پهرين منهنجو سفر ٽنڊو ڄام ڏانهن ٿيو هو، اسي سال جو هڪ وڏو پوڙهو آيو، چوڻ لڳو ته منهنجي ڄاڻي منهنجي ڌيءُ کي

تي طلاقون ڏيئي ڇڏيون ۽ ان جا اٺ پٽ آهن ۽ نائون ٻار پيٽ ۾ آهي، ٻڌو
ٿورو، هڪ ته نوجواني ۾ ڪو غلطي ڪري ته چئي ڇڏيندا آهن ته بي
سمجهي جي ڪري، بي عقليءَ جي ڪري ائين ٿي ويو پر هي ته پوڙهپ واري
عمر کي پهچي ويا ۽ تبليغ ۾ به ويندا رهندا آهن.

مڙس کي به دورا پئجي رهيا آهن چوٽه ننڍا ننڍا ٻار ڇڏائجي
ويا. ڪاوڙ ۾ انسان کي پنهنجي نالائقيءَ جي خبر ئي نه آهي پوندي.
هاڻي پوءِ وڃي هوش اچي ويو ته مون ڇا بيوقوفِي ڪئي جو زال کي هميشه لاءِ
جدا ڪري ڇڏيم ۽ ٻار به سڄي ڄمار چوندا پيا ته ڪهڙو
ظالم پيءُ هيو جو ان اسان جي ماءُ کي هن عمر ۾ اچي ڪري طلاق
ڏيئي ڇڏيائين، سڄي گهر ۾ باهم لڳي ويئي، هاڻي انهيءَ مڙس کي پاڻ
ايترو ڏک آهي جو دورا پئجي رهيا آهن، دل جي بيماري ٿي ويئي، پر هاڻي
ڇا ٿي سگهي ٿو. (اردو ۾ چوڻي آهي) ”اب پڇتائے کیا ہوت جب چڑیاں چگ گئیں کھیت“

دوستو! ڪاوڙ ڏاڍي خطرناڪ شيءِ آهي ان جي علاج ۾ دير نه
ڪرڻ گهرجي نه ته ڏسي ڇڏيو، ايڏي عمر ۾ پوڙهپ ۾ نون ٻارن جو
پيءُ ۽ ٻار به وڏا وڏا هڪ پٽ ته ايترو وڏو آهي جو نوڪري ڪندو آهي،
ڪاوڙ ۾ سڄي گهر کي تباهه ڪري ڇڏيائين ۽ ڪاوڙ به ڪهڙي
ڳالهه ٿي آئي، اهو به ٻڌي وٺو، توهان چوندا ته ڪا وڏي اهم ڳالهه
هوندي، پٽ نوڪريءَ تي نه ويو، طبعيت ٽيڪ نه هئي. پيءُ پڇيو ته
نوڪريءَ تي ڇو ڪونه وڃين؟ هن چيو ته اڄ منهنجي طبعيت ٽيڪ نه آهي
بس جتيءَ سان مار شروع ڪري ڏنائين ته تون بهاني بازي ٿو ڪرين
هيءَ بدگماني به ڪيائين، ڪنهن کي به بدگمانيءَ جو حق نه آهي،
پٽ جي وات مان به ڪجهه نڪري ويو، ماءُ سفارش ڪئي ته ڇو منهنجي

اولاد کي ماري رهيو آهين؟

ماءُ کي محبت وڌيڪ هوندي آهي جڏهن پيءُ مارڪٽ ڪندو آهي ته ماءُ سفارش ڪندي آهي سبب ڇا آهي؟ جو نون مهينا پيٽ ۾ رکندي آهي ابا جان پيٽ ۾ نه آهي رکندو ۽ پنهنجو رت پياريندي آهي، ٻه سال کير پياريندي آهي ۽ کير رت مان ٺهندو آهي، جيڪا نون مهينا پيٽ ۾ رکي ۽ پنهنجو رت پياري ڇا ان کي رحم نه ايندو؟ ماءُ چيو ته مهرباني ڪر منهنجي پٽ کي معاف ڪري ڇڏ، حالانڪه ٻار ته پيءُ جو به هوندو آهي پر ماءُ پنهنجي پاسي ڏي گهڻي نسبت ڪندي آهي ته تون منهنجي پٽ کي ڪاسائيءَ جيان چوماري رهيو آهين.

بس ان تي هن چيو ته اڃا مان ته هن کي ٽيڪ ڪري رهيو آهيان تون منهنجي ڪم ۾ دخل ڏئي رهي آهين ان ڪري توکي طلاق. طلاق. طلاق جن ته پستول جون ٽٽي گوليون هڻي ڇڏيائين، ٻئي گهر برباد ٿي ويا، چوڪريءَ وارو گهر ۽ چوڪر وارو گهر ٻنهي ۾ باهم لڳي ويئي، هاڻي ٻنهي کي دل جا دورا پئجي رهيا آهن. بس عبرت جو مقام آهي، جيڪو پنهنجي نفس جي اصلاح نه آهي ڪرائيندو سو پاڻ به برباد ٿي ويندو آهي ۽ پنهنجي تعلق وارن کي برباد ڪري ڇڏيندو آهي. اصلاح کان بغير ڪم ناهي ٺهندو.

حضرت ڊاڪٽر عبدالحق صاحب رحمۃ اللہ علیہ جن فرمايو ته آرام باغ وٽ مسجد باب الاسلام ۾ هڪ نوجوان دعا گهري رهيو هو ۽ اهڙو گڱڙائي ڪري دعا گهري رهيو هو جو آئون سندس معتقد ٿي ويس ۽ ان جي چاهي جي زيارت کي مون پنهنجي لاءِ نعمت سمجهيو ته هيءُ ته

جوانيءَ ۾ ئي ولي الله معلوم ٿي رهيو آهي، ايتري ۾ هڪ وڏي عمر وارو جنهن کي گهٽ نظر اچي پيو مسجد مان وڃي رهيو هو، ان سان هن نوجوان کي ٿورو ڌڪو لڳو پير ٽڙي ويو، پوڙهپ ۾ پيڙ به ڌڪندا آهن.

ته هو صاحب جيڪو ابدال لڳي رهيو، قطب الاولياءَ معلوم ٿي رهيو هو چوڻ لڳو اڙي اونا لائق، ڇيرا ڏسين ته ٿواندا ڪنهن جاءِ جا، پوڙهو ٿي وئين پر اڃا تائين ايتري تميز نه آهي توکي مون کي ڌڪو ڏيئي ڇڏيئي، هت به الله جي سامهون ڦيلايل آهن ۽ هڪ ويڇاري پوڙهي کي گاريون به ڏئي رهيو آهي. ڊاڪٽر صاحب رحمته الله عليه جن فرمايو ته بس ايتري عبرت ٿي جو افسوس آئون هن کي ولي الله سمجهي رهيو هئس پر هيءُ ته شيطان جو به ڏاڏو نڪتو جو هڪ پوڙهي ماڻهو سان ائين بد اخلاقي ڪري رهيو آهي.

ان جي ڪري اصلاح ضروري آهي، ماڻهو چوندا آهن ته بس بخاري شريف پڙهڻ سان اصلاح ٿي ويندي، اري ميان جيڪڏهن صرف قرآن مجيد جي تلاوت سان اصلاح ٿي وڃي ها ته نبين کي الله چوپيدا ڪيو ۽ تزڪيه يعني گاهن کان پاڪ ڪرڻ جي نسبت نبين ڏانهن چوڪئي وئي. **﴿وَيُزَكِّهِمْ﴾** ته اسان جا نبي اوهان جي اصلاح ڪندا.

اصلاح جي نسبت نبيءَ جي طرف آهي ۽ پوءِ انبياءَ جي نائين ڏانهن آهي، ماڻهو ماڻهو کي ٺاهيندو آهي ڪتاب پاڻ ئي سمجهه ۾ نه ٿو اچي سگهي، ڪتاب الله جي لاءِ رجال الله (الله جامرد) پيدا ڪيا ويندا آهن. ڏسو سورت الفاتحه جو تفسير معارف القرآن ۾ مفتي محمد شفيع صاحب رحمته الله عليه لکيو آهي ته ڪتاب الله کي سمجهڻ جي لاءِ رجال الله جي

ضرورت هوندي آهي ۽ ڪتاب الله تي عمل ڪرڻ لاءِ همت جو پيٽرول به انهن ئي الله جي مردن جي سيني مان عطا ٿيندو آهي.

جيڪڏهن وقت جو نبي زندهه آهي ته نبيءَ جي سيني مان پر جيڪڏهن نبي زندهه نه آهي دنيا مان برقعو مٽائي ويو آهي ته ان جي نائين جي سينن مان ۽ جن رجال الله کي ڇڏي ڪري ڪتاب الله کي سمجهڻ چاهيو اهي پاڻ به گمراهه ٿيا ٻين کي به گمراهه ڪيائون صراطِ منعم عليهم کي ڇڏي ڪري دين نه ٿو ملي سگهي.

مولانا رشيد احمد گنگوھي رحمۃ اللہ علیہ جن اهوئي فرمايو هو ته اسان جو حاجي امداد الله مهاجر مڪي رحمۃ اللہ علیہ سان مريد ٿيا آهيون مسئلا ڇڻ لاءِ مريدي نه آهي ڪئي، مسئلو ته حاجي صاحب رحمۃ اللہ علیہ اسان کان پڇندو پر اسان جيڪي ڪجهه پڙهيو آهي ان تي عمل ڪرڻ لاءِ توفيق ۽ همت جو پيٽرول اسين حاجي صاحب کان وٺڻ ويا هئاسون ڏسو ايترا وڏا وڏا علماءَ به الله وارن کان بي پرواهه نه رهيا. بس سبق وٺڻ جي ڳالهه آهي.

ته منهنجا دوستو! اصلاح جي لاءِ ڪنهن اصلاح ڪندڙ سان تعلق ضروري آهي. پر الله وارن جي دوستي، انهن وٽ اٿڻ ويهڻ ۽ انهن جي صحبت ۾ رهڻ ئي ڪافي نه آهي انهن کي پنهنجا حال احوال ٻڌائڻ، پوءِ انهن جي مشوري جي تابعداري به ضرورت آهي. صحبت جا به حق هوندا آهن، ائين نه آهي جو ڪڪڙ جي دعوت ڪئي وڃي يا چانهه پياري ڇڏي ۽ اصلي مڪن ڪارائي ڇڏي ۽ سمجهي ته انهن جي صحبت جو حق ادا ٿي ويو. اهل الله جي صحبت جي حقن مان آهي ته پنهنجا احوال انهن سان بيان ڪيا وڃن پوءِ انهن جي مشورن تي عمل ڪيو وڃي، اطلاع ۽

اتباع هجي اخلاص سان گڏ.

هاڻي ڪاوڙ جو عڪ علاج ٿو ٻڌايان. ڪاوڙ جي علاج جو هڪ پرچو ڇپيل آهي خانقاه مان اهو اوهان بغير پيسن جي مفت ۾ حاصل ڪري وٺو، بغير پيسن جو هي مطلب نه آهي ته هن تي پيسو خرچ ٿي نه ٿو ٿئي، پيسا لڳا آهن جنهن جا لڳا آهن، جنهن الله جي لاءِ خرچ ڪيا آهن پر اوهان کي مفت ۾ ملي ويندو، ان ۾ ڇهه ست نمبر آهن اهي اوهان تقرير کان پوءِ خانقاه مان حاصل ڪريو.

مختصر ۽ هلڪو علاج عرض ڪريان ٿو ته جڏهن ڪاوڙ اچي ته فورن اعوذ بالله من الشيطان الرجيم پڙهو. پر ٿورو ساڄي ڪاٻي به ڏسو ڇو جو اڄ ڪلھ عجيب معاملو آهي، جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ تي ڪاوڙ چڙهي ۽ توهان چيو اعوذ بالله من الشيطان الرجيم ته ڪي ماڻهو وڙهن مرن جي لاءِ تيار ٿي ويندا آهن ۽ چوندا آهن ته تو مون کي شيطان بنائي ڇڏيو. حالانڪ اعوذ بالله ۾ ته الله پاڪ کان پناهه ۽ حفاظت طلب ڪئي وڃي ٿي شيطان جي شرارت کان، پر جهالت جو ڪهڙو علاج آهي.

اهڙي طرح ”لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ“ ۾ خاصيت ۽ خوبي آهي ته ان جي پڙهڻ سان الله عمل جي توفيق ڏيئي ڇڏيندو آهي. لَا حَوْلَ جي معنيٰ آهي ”نه آهي طاقت گناهه کان بچڻ جي“ ۽ وَلَا قُوَّةَ جي معنيٰ آهي ”نه آهي طاقت نيڪ عمل ڪرڻ جي“ إِلَّا بِاللّٰهِ ”مگر الله جي مدد سان“. حديث پاڪ ۾ خوشخبري آهي ته ان جي پڙهڻ سان توفيق جو خزانو ملندو آهي. ان کي ”كَتَبْنَا مِنْ كُنُوزِ الْجَنَّةِ“ چيو ويو آهي ته ”هي جنت جو خزانو آهي“.

(بخاري شريف: ص: ۱۰۹۹، ج: ۲)

محدث ان جي شرح ۾ لکيو آهي ته جيئن ته ان سان گاهن کان بچڻ جي ۽ نيڪ عمل ڪرڻ جي توفيق ملندي آهي ان ڪري جنت ته پوءِ ملي ئي ويندي، جنت جا ٻه ئي خزانو آهن: نيڪ عمل ۽ گاهن کان بچڻ ۽ ٻئي ان سان حاصل ٿي ويندا آهن، ان جي ڪري ارشاد فرمايو ويو ته هي جنت جي خزانن منجهان هڪ خزانو آهي پر اوهان رستي ۾ ڪاٿي وڃي رهيا هجو ۽ توهان ۾ ڪنهن گناه جو تقاضو ٿي رهيو هجي ۽ اوهان پڙهي ڇڏيو. ”لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ“ ته ان کي ٻڌي ڪري ڪي ماڻهو اوهان سان وڙهي پوندا ته تو مون کي ڏسي ڪري لاهول پڙهيو آهي، مون کي شيطان بنائي ڇڏيو.

هاڻي اها غلط شيءِ مشهور ٿيڻ لڳي آهي ته لاهول شيطان تي پڙهي آهي، ان جي ڪري ماڻهو وڙهن ۽ مرن مارڻ لاءِ تيار ٿي ويندا آهن. اها بيوقوفي آهي ڇو جو ان جي معنيٰ هن کي معلوم نه آهي، فورن چوندو آهي ته تو مون تي لاهول پڙهي ڇڏي. افسوس! معلوم ٿئي ٿو ته ڏاڍي خطرناڪ گار ڏيئي ڇڏي ”لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ“ ان ڪري هن کي ٻڌي ڪري برون سمجهڻ گهرجي، هي الله کان مدد گهرڻ جو وظيفو آهي ته ڪاوڙ جي وقت اعوذ بالله پڙهجي ۽ جنهن تي ڪاوڙ اچي رهي آهي اتان کان هٽي وڃي يا انهيءَ کي هٽائي ڇڏي، ان کي چئي ڇڏي ته تون هن وقت منهنجي سامهون کان هليو وڃ.

پر ڪڏهن ڪڏهن ايتري همت نه آهي هوندي ته اسين هن کي هٽائي سگهون ته اهڙي وقت ۾ پاڻ ئي اتان کان هليو وڃي، مسجد ڏانهن هليو وڃي وضو ڪريو ۽ ٻه رڪعتون نماز حاجت پڙهي ڪري دعا ڪريو. پاڻي ڪاوڙ جو علاج آهي وضو ڪريو ۽ پاڻي پي ڇڏيو.

چو جو باهم جڏهن لڳندي آهي ته پاڻيءَ سان ئي وسامندي آهي، هي حديثن جا علاج آهن، ته جنهن ماڻهوءَ کي ڪاوڙ اچي، وضو ڪري ۽ جيڪڏهن بيٺل آهي ته ويهي رهي ۽ ويٺل آهي ته سمهي پئي .

اهڙي طرح هو بدلو وٺڻ کان پري ٿي پوندو. چو جو مارڻ جي لاءِ بيهي ڪري ڊُڪڻ آسان هيو هاڻي جڏهن ويهي رهيو ته بدلي وٺڻ کان هڪ درجو پري ٿي ويو، هاڻي ويهي ڪري بيهراڻڻ سان ٿوري سستي ٿيندي ۽ جيڪڏهن سمهي رهيو ته بدلي وٺڻ کان ٿي درجا پوئتي ٿي ويو، چوندو ته سمهي ڪري ويهي رهان ۽ ويهي ڪري بيهي رهان ۽ پوءِ ڊُڪڻ مارڻ جي لاءِ بس خير آوڻ ڏي . (مشڪوٰۃ: ۴۳۴، كنز العمال: ص ۱۲۸، ج ۳)

حديث جي ترتيب ڏسو بيٺو آهي ته ويهي رهي، ويٺو آهي ته سمهي رهي، لپتي پئي. ان ۾ حڪمتون ۽ راز لکيل آهن ۽ وضوءَ جو به حڪم فرمائي ڇڏيو تانته طبعيت ٿڌي ٿي وڃي ۽ الله جي عذاب کي سوچي ته جيتري ڪاوڙ مون کي هن تي اچي رهي آهي جيڪڏهن الله تعاليٰ مون کان ناراض ٿي وڃي ته منهنجو ٽڪاڻو ڪهڙي جاءِ آهي ۽ جيتري طاقت مون کي ان تي آهي ان کان وڌيڪ طاقت ۽ قدرت الله کي مون تي آهي، اهڙي وقت الله کي ياد ڪري جيڪڏهن ان وقت الله ياد نٿو اچي ۽ ڪاوڙ جي حالت ۾ الله جو عذاب، الله جي پڪڙ ڪنهن کي ياد ناهي رهندي ۽ ڪاوڙ وارو چوندو به ائين آهي ته ادا مون کي ته ڪجهه ياد نه آهي رهندو، اهوئي دليل آهي ته ان وقت هو شيطان جي قبضي ۾ هليو ويو آهي.

سيد صاحب هجي، مولوي صاحب هجي، صوفي صاحب هجي، مقرر صاحب هجي يا ڪوبه صاحب هجي. ڇا سبب آهي جو مومن ٿي

ڪري اسان ان وقت الله کي وساري ڇڏيو ۽ ٿيا آهيون صوفي،
تسبيحات به آهن، روح راڙو به آهي.

اڙي انهن ڳوڙهن جي ڪابه قيمت نه آهي جيڪڏهن هي الله جي
ڪاوڙ کان نٿو ڊڄي، ڀلي هن کي ڪيترو به روئڻ اچي، پر الله تعاليٰ جي
بانهن جي حقن کي ۽ الله کي ياد نٿو رکي ته هن جا ڳوڙها ڪهڙي ڪم
جا آهن. ڪاوڙ واري حالت ۾ سوچي ته اسين ڪنهن جا ٻانهن آهيون،
الله تعاليٰ آسمان کان ڏسي رهيو آهي، الله جي رحمت جو اميدوار ته بڻبو
وينو آهي ته قيامت جي ڏينهن الله اسان کي پنهنجي رحمت سان بخشي
ڇڏي پر الله جي مخلوق تي رحم ڪرڻ نٿو اچي، هتي اسين بلڪل بي
هوش ٿي ويندا آهيون ته ڪير به ٿورو ستائي ته بدلو وٺڻ ڪانسواءِ آرام نه
ايندو آهي.

علامہ ابوالقاسم قشيري رحمۃ اللہ علیہ فرمائيندا آهن:

”إِنَّ الْوَلِيَّ لَا يَكُونُ مُنْتَفِعًا وَالْمُنْتَفِعَ لَا يَكُونُ وَلِيًّا“

”الله جو ولي، دوست بدلو وٺڻ وارو ناهي هوندو ۽ بدلو وٺڻ وارو

الله جو ولي نٿو ٿي سگهي.“

جيڪو الله جي ٻانهن تي رحم ڪرڻ نٿو چاڻي اهو ڪهڙي منهن
سان الله جي رحمت جو اميدوار بڻجي ٿو.

ان جي ڪري الله هڪ آيت نازل فرمائي ڇڏي ته جيڪڏهن
توهان پنهنجي بخشش گهرو ٿا، جيڪڏهن اوهان مون کان منهنجي
رحمت گهرو ٿا ته منهنجي ٻانهن جو غلطيون معاف ڪريو. پر
جيڪڏهن ڪنهن کان بار بار غلطي ٿي وڃي ٿي ته مايوس هرگز نه
ٿجي، ان جو علاج هي آهي ته ڪاوڙ لهڻ کان فورن پوءِ ان جو پورا ڪجي.

حضرت حڪيم الامت مجدد الملت مولانا اشرف علي صاحب
ٿانوي رحمۃ اللہ علیہ هڪ ماڻهوءَ کي جيڪو ڪاوڙ جي ڪري مغلوب رهجي
ويندو هو هي علاج لکيو ته جڏهن ڪاوڙ لهي وڃي ته جنهن تي ڪاوڙ
آئي آهي عام ميڙ ۾ ان جي سامهون هٿ ٻڌي ان جا پير پڪڙ، پراڻا
ان جي چيل پنهنجي مٿي تي رکي، هڪ ٻه پيرا ائين ڪرڻ سان ئي نفس کي
عقل اچي ويندو ۽ پوءِ هي غلطي نه ڪندو چوندو ته ڪاوڙ کان پوءِ ته
وڏي ذلت برداشت ڪرڻي پوندي آهي. ان ڪري اهڙي ڪاوڙ کان
مان رکجي رهيو آهيان.

هي به ٿي علاج آهن جو جنهن تي ڪاوڙ اچي رهي آهي انهيءَ کان الڳ
ٿي وڃي، پري هليو وڃي، ٿڌو پاڻ پي ڇڏي، وضو ڪري ۽ الله جي
ڪاوڙ، غضب ۽ انهيءَ جي پڪڙ کي ياد ڪري نبي اڪرم ﷺ جن
حضرت ابو مسعود رضي الله عنه کي اهوئي سڀڪاريو، جيئن ته هاڻي حديث پاڪ
ٻڌائي ويئي.

۽ ڪاوڙ جي وقت هي سوچي ته جيڪڏهن الله منهنجي غلطين تي
پڪڙڻ گهرندو ته مان ڇا چاهيندس؟ اهوئي ته منهنجي معافي ٿي
وڃي، الله مون کي معاف ڪري، بس جڏهن آئون پنهنجي لاءِ معافيءَ کي
پسند ڪندو آهيان ته مون کي به هن شخص کي معاف ڪرڻ گهرجي،
۽ هي ماڻهو منهنجو ايترو ڏوهي نه آهي جيترو آئون الله جو ڏوهاري آهيان
۽ حق تعاليٰ جو مون سان ڇا معاملو آهي؟

ان جي حلم ۽ بردباريءَ مون کي بچائي رکيو آهي نه ته جيڪڏهن هو
گهري ته هاڻي ئي زمين کي ڦاڙي ڇڏي ۽ زمين ۾ اندر مون کي دٻي
ڇڏي. جڏهن الله تعاليٰ جو معاف ڪرڻ جو مون سان اهو معاملو

آهي ۽ آئون هن جي معافيءَ جو هر وقت محتاج آهيان ته چوڻ هن شخص کي معاف ڪريان.

حضرت حڪيم الامت مولانا اشرف علي صاحب ثانوي رحمۃ اللہ علیہ فرمائيندا آهن ته ڪو وقت مقرر ڪري روزانو ڪجهه دير پنهنجي عين کي ياد ڪري ۽ سوچيندو ڪري ته ڪائنات ۾ سڀ کان خسيس ۽ برو مان آهيان. ان سان تڪبر جي پاڙ پئجي ويندي ۽ جڏهن تڪبر ختم ٿي ويندو ته ڪاوڙ به نه ايندي. چو ته ڪاوڙ جو ڪارڻ تڪبر ئي آهي ۽ ڪاوڙ جي وقت هي سوچي ته آئون ته سڀني کان برو آهيان پوءِ پاڻ کان پلي تي ڇو ڪاوڙ ڪريان؟ ۽ مون کي ڪهڙو حق آهي.

هڪ وظيفو به آهي جنهن سان ڪاوڙ ۾ گهٽتائي ايندي آهي. ۲۱ پيرا بسم الله الرحمن الرحيم هر نماز کان پوءِ پڙهي ڪري پنهنجي مٿان دم ڪجي ۽ ڪاڌو ڪاڻن کانپوءِ ٽي ٽي پيرا پڙهي ڪري ڪاڌي تي به دم ڪري ۽ پاڻيءَ تي به دم ڪري.

الله جي شانِ رحمت جو ان جي مٿان ظهور ٿي پوندو چو ته مٿي سج جي شعائن سان اچي ۽ روشن معلوم ٿيندي آهي ۽ جتي سج جي شعان آهي اتي اونداهه ۽ بي نور هوندي آهي، ان جي پڙهڻ سان الله جي رحمت جو سج ان تي پنهنجا ڪرڻا وجهي ڇڏيندو، رحمت جي ڪا شعاع اچي ويندي ان شاء الله تعاليٰ ۽ ڪاوڙ ٿڌي ٿي ويندي. هي وظيفو بزرگ جو ٻڌايل آهي جهڙي بيماري هجي ان جي مناسب الله جي نالن مان کونالو چونڊيو. الله تعاليٰ جي انهيءَ صفت جو ظهور پڙهڻ واري تي ٿي ويندو. مثال طور بيمار آهي ته يا سلام پڙهي، ان تي سلامتيءَ جو

ظهور ٿيندو. سڄو آهي ته يامُغَيّٰ پڙهي الله جي صفت غنا (مالداري) جو ظهور ٿيندو. اهڙي طرح الله جو نالو رحمن ۽ رحيم آهي. بسم الله الرحمن الرحيم پڙهڻ سان شانِ رحمت جو ظهور ٿيندو ۽ ان جي ڪاوڙ ۽ ڏمر گهٽ ٿي ويندو. هرون ڀرون ڪاوڙ نه ايندي.

ان جي ڪري حضرت مولانا شاه محمد احمد صاحب رحمته الله عليه بتائيندا هئا ته گهمندي ڦرندي گهڻائيءَ سان يا الله يا رحمن يا رحيم پڙهندو رهي، پرايٽرو گهڻو نه پڙهي جو دماغ گرم ٿي وڃي، ها پنهنجي طاقت ۽ برداشت جي مناسب پڙهي، بس گهمندي ڦرندي ڪڏهن ڪڏهن چوندو ڪري يا الله يا رحمن يا رحيم. ائين نه ته مشين جيان زبان هلي رهي آهي.

اڄ ڪلهه دماغ ڪمزور ٿي ويا آهن. وظيفن جي گهڻائيءَ جي ڪري دماغ ۾ خشڪي پيدا ٿي رهي آهي، ايتري قدر جو ڪي ماڻهو چريائي ويا، ان ڪري هن ڳالهه جو خاص خيال رکو ته ڪوبه وظيفو هجي طاقت کان وڌيڪ نه پڙهجي، بلڪه ڪنهن مصلح سان به مشورو ڪريو.

پر ٻڌو ۲۱ پيرا بسم الله الخ پڙهڻ جيڪڏهن ڪنهن کي ڏکيو لڳي ته ڀلي ست پيرا پڙهي، ست پيرا به مشڪل لڳي ته ٽي پيرا پڙهو، چوٿو اڄ ڪلهه ڪراچيءَ ۾ گهڻي مصروفيت آهي. ڳوٺن ۾ ته هي وظيفو وڌيڪ به ٻڌايو ته چوندا ته ادا هي ته ٿورو آهي ڇو جو انهن جو دماغ به طاقتور هوندو آهي ۽ وقت به وڌيڪ هوندو آهي پر ڪراچيءَ وارا چوندا آهن ته ۲۱ پيرا به گهڻو آهي. هڪ واپاريءَ سان ڳالهه ٿي رهي هئي، چوڻ لڳو صاحب مون کي ته ڪراچيءَ ۾ مرن جيتري وڻي به نه

آهي.

مون چيو ته جي ها تو وٽ ته مرن جيترو ٿيم به نه آهي، موت جو فرشتو جڏهن ايندو ته سيٺ صاحب سان مشورو ڪندو ته سائين توهان وٽ مرن جيترو وقت آهي يا نه؟ ساھُ ڪيان يا نه ڪيان، هاڻي توهان (بڙي) مصروف ته نه آهيو چوندو ته (بڙي) مصروف آهيان هو، چوندو اڃا (بڙي) مصروف آهين پر مان ”بُز“ ئي بنائي ڇڏيندس. بُز جي معنيٰ بڪري، يعني هاڻي روح ڪيان ٿو، عزرائيل عليه السلام شينهن کي بڪري بنائي ڇڏيندو آهي روح (ساهُ) ائين ڪيندو آهي جو پهلو ان به هڪ دم هيٺ ڪري پوندو آهي، ڪوئي ڪيترو ئي وڏو پهلو ان هجي موت جي سامهون ان جو ڪهڙو داءُ هلندو؟ ۽ ”يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ“ به هلندي گهمندي پڙهندو رهجي، جنهن کي ڪاوڙ جي بيماري هجي، ايتري قدر جو ڊاڪٽر عبدالحى صاحب رحمته الله عليه جن مون کي فرمايو ڪيتري زبردست مصيبت ڪنهن تي هجي، ڪيتري به پریشاني هجي، قرض جي هجي يا ڌيءُ جو رشتو نه ملي رهيو هجي، ڪو دشمن ستائيندو هجي يا ڪا به مصيبت هجي ته ۵۰۰ پيرا ”يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ“ پڙهجي، اول آخر درود شريف، ان شاء الله تعاليٰ چاليهه ڏينهن به نه گذرندا ته ان جي مصيبت پري ٿي ويندي ۽ حديث مان ان جي تائيد به ٿي رهي آهي.

حديث شريف ۾ آهي ته: جڏهن ٻانهو چوندو آهي ”يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ“ ته الله تعاليٰ هڪ فرشتو ان ڏانهن موڪليندو آهي جيڪو چوندو آهي اي شخص! ”اَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ“ پنهنجي شانِ رحمت سان توڏانهن

متوجهه آهي. ڳالهه ڇا ٿو گهرين؟ هنن وظيفي سان ڪاوڙ به ٿڌي ٿي ويندي ۽ دنياوي ڪم به نهندا، مشڪلات پري ٿينديون.

اڃا جيڪڏهن ۵۰۰ پيرانه ٿي سگهي ته ۱۱۱ پيرا پڙهو، ۱۱۱ پيرا پڙهن ڏکيو لڳي ته ۷۰ پيرا پڙهو، ۷۰ پيرا به پڙهن مشڪل لڳي ته ۷ پيرا پڙهو ۷ پيرا پڙهن به مشڪل هجي ته ٽي پيرا پڙهو ۽ ٽي پيرا به ڏکيو لڳي ته هڪ ڀيرو پڙهو، تمام وڏو نالو آهي ان ذات جو. ان کي محبت ۽ اخلاص سان هڪ ڀيرو سڏڻ به خالي نه ويندو. هاڻي ٻڌايو ان کان وڌيڪ اڃا ڪهڙي آساني هوندي گهڻو ئي ظالم هوندو اهو ماڻهو جيڪو هڪ ڀيرو چوڻ سان به سستي ڪري، ڪيترو گهٽ ڪرڻ آهي.

جيڪڏهن الله وارن جون جوتيون اختر نه ڪيون هجن ها يعني الله وارن جي غلامي نه ڪئي هجي ها ته ايترو گهٽ ڪرڻ ڏکيو هو، پنج سو کان گهٽ نه ڪريان ها. پر جيئن ته الله جي فضل سان بزرگن جون صحبتون ڪيون آهن ڪنن ۾ سندن ڳالهيون پئجي چڪيون آهن.

منهنجي مرشد ٻڌايو هو ته حڪيم الامت مجدد الملت مولانا اشرف علي ٿانوي رحمته الله عليه جن مون کي (يعني حضرت عبد الغني قولپوري کي) لکيو ته ستر پيرا ”صلوة تَجِيْنَا“ پڙهي ڇڏيندا ڪريو. ان وقت حضرت مرشد قولپوري رحمته الله عليه جونپور ۾ پڙهائيندا هئا، ته حضرت جن حضرت مولانا اشرف علي ٿانوي رحمته الله عليه کي لکيو ته آئون ته سورنهن سبق پڙهائيندو آهيان، صفات ڪجي پوندو آهيان.

حضرت حڪيم الامت رحمته الله عليه جن لکيو ته اڃا جيڪڏهن ستر دفعا نه ٿو پڙهي سگهين ته ست پيرا پڙهندو ڪر ۽ هڪ تي ڏهن جو

واعدو آهي ﴿فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا﴾ ستن کي ڏهن سان ضرب ڏيو، توهان کي ستر جو ثواب ملي ويندو. بزرگن جي ارشاد جي روشنيءَ ۾ ئي هي پيش ڪيو آهي ته پنج سئو پيرا نه سهي ته ۱۱۱ پيرا سهي. ۱۱۱ ڪافي جوابجد آهي. الله تعاليٰ جي ۹۹ نالن منجهان هڪ ڪافي آهي. ۱۱۱ پيرا جيڪڏهن پڙهي ڇڏيو ته الله تعاليٰ جي نالي ڪافي جو عدد پورو ٿي ويو ان جي لاءِ الله ان شاء الله ڪافي ٿي ويندو ۽ جيڪڏهن هي نه ٿي سگهي ته ستر پيرا به ڪجهه وردن جو پڙهڻ حديثن ۾ آيل آهي ۽ ست پيرا به آيل آهي ۽ گهٽ ۾ گهٽ ٽي پيرا پڙهڻ سنت آهي. ان جي ڪري گهٽ ۾ گهٽ ٽي پيرا ته ضرور پڙهو سنت جي نيت سان.

۽ ڪجهه ماڻهن ﴿وَالْكَافِرِينَ الْغَيْظُ﴾ ست پيرا پڙهي پاڻيءَ تي دم ڪري پي ڇڏيو، هن آيت جي برڪت سان هنن جي ڪاوڙ ٿڌي ٿي ويئي ۽ درود شريف پڙهڻ به گهڻو فائدي وارو آهي.

۽ الله جي شانِ رحمت کي سوچيندو رهي ته اسان کي به قيامت جي ڏينهن الله تعاليٰ کان رحمت وٺي آهي، ان جي ڪري الله جي ٻانهن جي غلطين کي معاف ڪري پاڻ تڪليف برداشت ڪري پنهنجي ذات سان ڪنهن کي به تڪليف نه ڏيئي ۽ هي نيڪ ٻانهن جي نشانيءَ مان آهي.

علامہ بدرالدين عيني رحمۃ اللہ علیہ جن شرح بخاريءَ ۾ حضرت خواجہ حسن بصري رحمۃ اللہ علیہ جو قول نقل ڪيو آهي ته نيڪ ٻانهن کير آهن؟ قرآن پاڪ جي هڪ آيت آهي: ﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ﴾ ابرار جمع آهي برّ جو،

بر جي معنيٰ آهي نيڪ، حضرت خواجہ حسن بصري رحمۃ اللہ علیہ ابرار جو تفسير فرمائيندا آهن ”الَّذِينَ لَا يُؤْذُونَ النَّاسَ“ نيڪ ٻانها آهي آهن جيڪي ڪولين، ڪاوڙين کي به تڪليف نه ڏين ۽ ”وَلَا يَرْضَوْنَ الشَّرَّ“ ۽ الله جي نافرمانيءَ سان ناراض رهن، خوش نه آهن ٿيندا. جيڪڏهن ٻئي کي به الله جي نافرمانِي ڪندي ڏسن ته دل ۾ ڏک پيدا ٿيندو آهي ته هاڻي هي منهنجي الله جي نافرمانِي ڪري رهيو آهي، نيڪ ٻانهن جون به نشانيون ٿي ويون:

۱: اهي ڪولين ڪاوڙين کي به تڪليف ناهن ڏيندا.

۲: الله جي نافرمانِيءَ سان راضي ناهن ٿيندا.

ان جي ڪري هن ڳالهه جي ڪوشش ڪرڻ گهرجي ته اسان کان ڪنهن کي تڪليف نه پهچي خاص ڪري ڪاوڙ جي حالت ۾. چو ته ڪاوڙ ۾ عقل مغلوب ٿي ويندو آهي، ان جي ڪري ڪاوڙ ۾ ماڻهو ٻئي کي تڪليف پهچائيندو آهي.

پر جنهن کي طاقت گهڻي هوندي آهي ان کي ڪاوڙ به گهڻي ايندي آهي، ها جيڪڏهن ان جي طاقت کان وڌيڪ طاقت وارو اچي وڃي تڏهن هن جي سڄي ڪاوڙ ٽڙي ٿي ويندي آهي.

حضرت ڊاڪٽر عبدالحق صاحب رحمۃ اللہ علیہ جو پُٽ ڊاڪٽر احسن صاحب هڪ ڏينهن مون کي چوڻ لڳو ته ماڻهو چوندا آهن ته صاحب آئون ڪاوڙ ۾ چريو ٿيو وڃان، ته کلي ڪري چوڻ لڳا ته ڪاوڙ ڏاڍي چالاڪ آهي، چري نه آهي چو ته جنهن تي ڪاوڙ چڙهي ويئي آهي جيڪڏهن ان کان ٻيٽو طاقت وارو اچي وڃي، چري يا پستول سان هجيس ته جنهن کي ڪاوڙ چڙهيل آهي ۽ جيڪو هاڻي چئي رهيو هو ته

آئون ڪاوڙ ۾ چريو ٿي ويو آهيان ان کي اهڙو عقل اچي ويندو ايدو تيز
پڇندو جو پڇو ٿي نه. هيءُ ڪاوڙ چري نه آهي وڏي چالاڪ آهي،
ڪاوڙ پاڻ کان ڪمزورن تي چري ٿي ويندي آهي. جڏهن ان کان
وڌيڪ طاقت وارو پهلو ان اچي وڃي جنهن کي ڏسڻ سان ئي هي سمجهي
وڃي ته هي مون کي ڪيرائي وجهندو، اتي هن کي فتافت عقل اچي ويندو،
هٿ ٻڌندو، پير پڪڙيندو ۽ روئڻ به لڳندو ۽ چوندو ته مون کي
معاف ڪر، سڄي ڪاوڙ گم. ائين گم جيئن گڏهه جي مٿي مان
سِگ.

پر جيڪي الله جا خاص ٻانها آهن اهي ڪاوڙ جي حالت ۾ به
پنهنجي نفس تي غالب رهندا آهن، حضرت موسيٰ عليه السلام ڪيترا طاقتور
هيا، قرآن ۾ اعلان ٿي رهيو آهي ته پاڻ هڪ قطبيءَ کي هڪ ٺونشو
هنيائون. **﴿فَقَطَّىٰ عَلَيْهِ﴾** هڪ ئي ٺونشي ۾ ڪم پروڻي ويو. جنهن جي
ٺونشي ۾ ايتري طاقت هجي ان سان هن جي قوت جو اندازو لڳايو.

۽ هڪ ڀيري الله جي حڪم سان پٿر جي هڪ ٽڪر تي لٺ
هنيائون ته پٿر اڌري ويو، ٻئي ڀيري هنيائين ته ٻيو حصو اڌري ويو، ٽئين
ڀيري انهن جي لٺ جي ڌڪ سان پٿر جڏهن اڏيو آهي ته ڏٺائين ته ان ۾
هڪ ڪيڙو آهي جنهن جي وات ۾ هڪ ساوڻ پڻ آهي، هو پنهنجو رزق
ڪائي رهيو هو ۽ ٽن پٿرن ۾ ڪٿي ڪو سوراخ به نه هو الله تعاليٰ موسيٰ عليه السلام
کي هي ڏيکارڻ چاهي پيو ته اسين رزق ائين پهچائيندا آهيون.

روح المعاني ۾ وَمَا مِنْ دَابَّةٍ اَلْخ جي تفسير جي روشنيءَ ۾ علام
الوسي رحمته الله عليه هي واقعو بيان ڪيو آهي: حضرت موسيٰ عليه السلام جي دل ۾ هي

خيال آيو هو ته الله سڄي دنيا کي رزق ڪيئن ڏيندو آهي؟
هي شڪ ۽ شهبو نه هيو، انبياء کي شڪ ۽ شهبو نه آهي سندن
ايمان ڪامل هوندو آهي.

بس هڪ خيال آيو هو تفصيل ڄاڻڻ لاءِ ته الله تعاليٰ ڪيئن روزي
ڏيندو آهي، الله تعاليٰ موسيٰ عليه السلام کي ان وقت حڪم ڏنو جبل کي لٽ هڻڻ،
جڏهن ئي تڪرا اڏري ويا ته ڏنائين ته ان ۾ هڪ ڪيڙو سائو پئ ڪائي
رهيو آهي ۽ اهو ڪيڙو هڪ وظيفو به پڙهي رهيو آهي، ٿورو هن جو وظيفو
به ٻڌي وٺو.

هو الله ميان کي ياد ڪري رهيو هو، ٽئين پٿر جي ٽڪري جي
هيٺان لڪيل ڇا چئي رهيو هو؟ ”سُبْحَانَ مَنْ يَّرَانِي“ پاڪ آهي اهو الله
جيڪو مون کي ڏسي رهيو آهي، پاڪ آهي اهو جيڪو تن پٿرن جي هيٺان
لڪيل هڪ ڪيڙي کي ڏسي رهيو آهي. ”وَيَسْمَعُ كَلَامِي“ ۽ جيڪو
منهنجي ڳالهه کي ٻڌندو آهي ”وَيَعْرِفُ مَكَانِي“ ۽ جيڪو منهنجي رهڻ جي
جاء کي به ڄاڻندو آهي ”وَيَذْكُرُنِي وَلَا يَنْسَانِي“ ۽ جيڪو هميشه مون کي
ياد رکندو آهي ۽ ڪڏهن به مون کي ناهي وساريندو جو ڪنهن وقت
ماني نه ملي.

(روح المعاني: ص ۲، ج ۱۲)

ته جنهن موسيٰ عليه السلام جي ايتري وڏي طاقت هئي ان جي ئي ڏن مان نبوت
ملڻ کان پهرين هڪ بڪري پڄي ويئي. امام فخر الدين رازي رحمته الله عليه
جيڪو تمام وڏو مفسر آهي پنهنجي تفسير ڪبير ۾ هي واقعو لکيو آهي
ته هڪ بڪري انهن جي ڏن مان پڄي ويئي ان کي پڪڙڻ جي لاءِ حضرت
موسيٰ عليه السلام پڄڻ لڳا، هو ڇنڊا ڇنڊا ڪيئي ميل پري هليا ويا.

ڏسو حضرت موسيٰ ﷺ لڻ ڪيون پٺيان ڇڄي رهيا آهن ڪنڊن سان سندن پير مبارڪ رت ۾ لت پت ٿي ويا ۽ پڪريءَ جو به اهوئي حال ٿي ويو، سڄا ڪنڊا ڇڄي ويا، پڪريءَ جي پيرن مان به رت وهي هليو، آخر ۾ اها ٽڪجي پئي ۽ بيهي ڪري سهڪڻ لڳي، تڏهن پاڻ پڪريءَ کي پڪڙي ورتائون. ڳالهائو!

جيڪڏهن اسان توهان پڪڙيون ها ته ڇا ڪريون ها. پر موسيٰ ﷺ ڇا ڪيو؟ پنهنجي ڪنڊن کان پهرين هن جا ڪنڊا ڪڍيا ۽ هن کي زور ڏيڻ لڳا. تنهن کانپوءِ ان کي پنهنجي ڪنڊ تي ڪيائون ۽ جتان کان پڪري ڇڄي ويئي هئي انهيءَ جڳهه تي پهچائي آيا، ان وقت کين ڪاوڙ نه آئي پر سندن ڳوڙها وهي رهيا هئا. ۽ هي فرمائي رهيا هئا ته اي پڪري جيڪڏهن موسيٰ ﷺ تي رحم نه آيو ته پنهنجي مٿان ته رحم ڪرين ها، تو پاڻ کي ايڏو مصيبت ۾ چوڌو؟

امام فخر الدين رازي رحمه الله لکن ٿا ته فرشتن ان وقت الله کي گذارش ڪئي ته يا الله! هي ماڻهو نبوت جي لائق معلوم ٿي رهيو آهي، ايترو صبر ايتري برداشت، ايتري بردباري، اي الله! پنهنجي رحمت سان هن کي نبي بنائي ڇڏ. الله تعاليٰ فرمايو مون هن کي نبوت لاءِ چونڊي ڇڏيو آهي، هي اسان جي علم ۾ نبي آهي، جن جا درجا بلند هوندا آهن انهن کي الله تعاليٰ برداشت جي طاقت عطا ڪندو آهي. هي ڇا آهي ته ٿوري ڪاوڙ آئي ته چريو ٿي ويو. حضور ﷺ جن فرمائيندا آهن:

”لَيْسَ الشَّدِيدُ بِالصُّرَعَةِ إِنَّمَا الشَّدِيدُ الَّذِي يَمْلِكُ نَفْسَهُ عِنْدَ الْغَضَبِ“

”پهلوان اهو ناهي جيڪو ڪنهن کي لپٽائي وجهي بلڪه پهلوان

اهو آهي جيڪو ڪاوڙ جي وقت پنهنجي نفس کي قابو ۾ رکي“

(بخاري ص ۹۰۳، ج ۲)

هڪ ڳوٺاڻو صحابي جنهن هاڻي نئون نئون اسلام آندو هو هن کي ڄاڻ ٿي نه هئي ته مسجد جا ادب ڇا آهن، اهو آيو ۽ مسجد نبويءَ ۾ پيشاب ڪرڻ شروع ڪري ڇڏيائين. صحابہ ڏکڻ لڳا ته هون هون هي ڇاپيو ڪرين؟ ۽ هن کي دڙڪا پڻ ڏين لڳا ته پاڻ ﷺ جن فرمايو **لَا تَزِرُ مَوْءُ** ”هن جو پيشاب ختم نه ڪريو يعني هن کي پيشاب ڪرڻ کان نه روڪيو، هن کي هن جي حال تي ڇڏيو“. جڏهن اطمینان سان هواندو ٿيو ته پاڻ ﷺ جن هن کي پاڻ ڏي گهرايو ۽ نرميءَ سان سمجهايو ته مسجدون الله جي ذڪر ۽ نماز ۽ تلاوت قرآن مجيد جي لاءِ هونديون آهن، مسجدن ۾ پيشاب ڪرڻ ۽ گدگي ڦيلائڻ خراب ڳالهه آهي. پوءِ پاڻ فرمايائون ته هڪ بالٽي پاڻيءَ جي کڻي اچو ۽ پوءِ اها پيشاب تي چڱي طرح هاري ڇڏيائون.

(صحيح مسلم: ص ۱۳۸، ج ۱، ڪتاب الطهارة)

مولانا سيد سليمان ندوي صاحب رحمۃ اللہ علیہ خطبات مدراس ۾ لکن ٿا ته هڪ انگريز تاريخ دان لکيو آهي ته مون مسلمانن جي پيغمبر جهڙي برداشت، صبر ۽ ڪامل عقل کڻي به نه ڏٺو، چو ته اهڙي وقت ۾ جڏهن ڪنهن جي مقدس جڳهه تي ڪير پيشاب ڪرڻ لڳي ته انسان جو عقل ٽيڪ ناهي رهندو پر مسلمانن جي نبي حضرت محمد ﷺ جي ڪمال عقل جي ڪري مان ڪافر ٿي ڪري حيران آهيان ته پاڻ ڪهڙي طرح پنهنجي جذبات کي قابو رکدي پنهنجي سهڻي تدبير سان پوري مسجد کي ناپاڪ ٿيڻ کان بچائي ڇڏيو. ان وقت عقل جي گهر به هاڻي هئي چو ته جيڪڏهن انهيءَ حالت ۾

هن کي ڇڏيو وڃي ها ته سڄي مسجد ناپاڪ ٿي وڃي ها پر پاڻ ﷺ جن برداشت مان ڪم ورتو جنهن سان ٿوري ئي جڳهه ناپاڪ ٿي جيڪا آسانيءَ سان پاڪ ٿي ويئي. ان جي بدائين جو مقصد هي آهي ته برداشت تمام وڏي شيءِ آهي، ان کي چارڻ واري قوم کي الله تعاليٰ حضور ﷺ جي صحبت جي صدقي ۾ ڪٿان ڪان ڪٿي پهچائي ڇڏيو. اڪبر ال آباديءَ چاته سنجو آهي. ۷

دُرنشانيٰ نه تيرے قطروں کو دریا کر دیا
دل کو روشن کر دیا آنکھوں کو بینا کر دیا
جو نہ تھے خود راہ پر اوروں کے ہادی بن گئے
کیا نظر تھی جس نے مردوں کو مسیحا کر دیا

ترجمو: قربانيءَ جي ڳوڙهن تنهنجي قطرن کي درياءُ ڪري ڇڏيو، دل کي روشن ڪري ڇڏيو، اکين کي ڏسڻ وارو ڪري ڇڏيو، جيڪي پاڻ صحيح رستي تي نه هئاسي بين کي هدايت ڪرڻ وارا بڻجي ويا، ڪهڙي نظر هئي جنهن مٿن کي جيئرو ڪري ڇڏيو حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ جن امير المؤمنين آهن. ساڍا ڏهه سال خلافت ڪيائون جنهن جي نالي کان عيسائي ملڪن جا بادشاهه ڏڪندا هئا، قيصر ۽ ڪسريٰ جا جهنڊا هيٺ ٿي ويندا هئا. هڪ ڏينهن فرمائڻ لڳا ته اي عمر! تون ان چاريندو هئين. هي سيد الانبياء محمد ﷺ جي نعلين (چپلن) مبارڪن جو صدقو آهي جو اڃا اي عمر تون بادشاهي ڪري رهيو آهين، امير المؤمنين ۽ مسلمانن جو خليفو بنيو پيو آهين.

هڪ ڏينهن ڪائن ڪان ڪنهن پڇيو ته اوهان جي ڪاوڙ جو ڇا حال آهي؟ توهان ته ڏاڍي ئي وڏي ڪاوڙ وارا هيا. فرمايائون ته پهرين منهنجي ڪاوڙ اسلام جي خلاف هئي هاڻي ڪافرن جي خلاف آهي. هاڻي ته مان هڪ ادنيٰ مسلمان جي به عزت ڪندو آهيان. حضرت بلال رضي الله عنه ڪارو هيو، آفريقا جو غلام هيو ان کي حضرت عمر فاروق رضي الله عنه چوندو هو: ”يَاسَيِّدِي بَلَالُ“ اي منهنجا سردار بلال!

پلا ٻڌايو! قريش جي سردارن منجهان عزت واري خاندان جو فرد، نبيءَ جو پيارو وزير هڪ حبشي غلام کي ”منهنجا سردار“ چئي رهيو آهي. حضور ﷺ جا به وزير هيا، هڪ حضرت ابوبڪر صديق رضي الله عنه ۽ ٻيو حضرت عمر فاروق رضي الله عنه. هي ٻئي اهڙا وزير هيا جن سان ۱۲ وڳي رات تائين به حضور ﷺ جن مشورا ڪندا هيا، ڪو ٻيو صحابي اتي نه هوندو هو.

پر حضرت عمر فاروق رضي الله عنه جي وات مان هڪ ڏينهن نڪري ويو ته اي بلال تون ڪارو آهين فوراً خيال آيو ته منهنجي وات مان هي ڇا نڪري ويو. هڪ ڳالهه ٻڌايان ته جيڪي الله جا پسنديده هوندا آهن، الله جا پيارا هوندا آهن، انهن جي غلطي تي الله کين تنبيهه فرمائيندو آهي، انهن کي پنهنجي غلطي جو احساس ٿي ويندو آهي هي احساس ٿيڻ هن جي نشاني آهي ته هي ماڻهو الله وٽ پسنديده آهي. لهنذا فوراً احساس ٿيو ۽ حضرت عمر فاروق رضي الله عنه زمين تي ليٽي پيا ۽ فرمايائون ته اي بلال! عمر زمين تي ليٽي پيو آهي تون پنهنجي پيرن سان عمر جي جسم تي هل تانته قيامت جي ڏينهن عمر جي غلطي

معاف ٿي وڃي پر حضرت بلال رضي الله عنه نه هليو .

فرمايائين ته تون الله جي نبيءَ جو پيارو ۽ صهرو آهين اوهان جي ڌيءَ حضور ﷺ جي گهر واري مومنن جي امڙ آهي، ڀلا اهڙي عزت واري ماڻهوءَ جي جسم تي مان ڪيئن پير رکي سگهان ٿو؟ بس مون الله خاطر معاف ڪري ڇڏيو، پر حضرت عمر فاروق رضي الله عنه ته پنهنجو ڪم ٺاهي ويا.

خلافت جي زماني ۾ هڪ ڏينهن خيال آيو ته اي عمر ! تون مسلمانن جو خليفو آهين، هي رڳو وسوسو هيو تڪبر نه هيو صرف خيال اچي ويو هو، فوراً هڪ مشڪ ڪيائون پاڻي پري ڪري ڪنڌ تي رکيائون ۽ هڪ غريب مسلمان جو دروازو کڙڪيائون ته دروازو کوليو پردو ڪرايو عمر پاڻي ڀرڻ آيو آهي. هي ڪير آهي؟ خليفه راشد الله آهي، امير المؤمنين آهي، بادشاهي هٿ ۾ آهي، انهن اهو ڪم ڇو ڪيو نفس کي متائن لاءِ. بزرگن پنهنجي نفس کي اهڙي طرح مٽايو آهي.

ڪاوڙجي باري ۾ اهي واقعا ان جي ڪري ٻڌائي رهيو آهيان تان ته معلوم ٿئي ته الله جي پسنديده ٻانهن جي نشاني اهائي آهي ته جيڪڏهن غلطي ٿي وڃي ته فوراً معافي گهرندا آهن، استغفار ۽ توبه ۾ دير ناهن ڪندا، ڇو جو جڏهن ڪافرن جي لاءِ به استغفار فائديمند آهي ته مسلمانن جي لاءِ ڇو نه ٿيندو، ڪافر ماڻهو طواف جي حالت ۾ چوندا هئا: ”غُفْرَانَكَ“ اي خدا اسان کي بخشي ڇڏ. ته الله تعاليٰ قرآن مجيد ۾ هيءَ آيت ڪافرن لاءِ نازل فرمائي:

﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ﴾

”اي نبي ﷺ جيستائين توهان انهن ڪافرن ۾ زنده آهيو ان وقت تائين آئون انهن تي عذاب نازل نه ڪندس“.

۽ بي آيت آهي:

﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ﴾

”۽ الله تعاليٰ انهن کي عذاب نه ڪندو جيستائين هي استغفار ڪندا رهندا“.

حڪيم الامت مجدد الملت مولانا اشرف علي ٿانوي رحمۃ اللہ علیہ جن بيان القرآن ۾ ان آيت جي تفسير ۾ فرمايو ته الله تعاليٰ ڪافرن کي جيڪا بشارت يعني خوشخبري ڏني آهي سا دنيا جي لاءِ آهي ته جيڪڏهن ڪافر استغفار ڪندو رهي ته دنيا ۾ ان تي عذاب نه ايندو، پر آخرت جي عذاب کان نه بچي سگهندو، ايمان نه آڻڻ جي ڪري. وڏو مُحدث ملا علي قاري رحمۃ اللہ علیہ هن آيت جي تفسير ۾ فرمائيندو آهي:

”إِذَا كَانَ الْإِسْتِغْفَارُ يَنْفَعُ الْكُفَّارَ فَكَيْفَ لَا يُفِيدُ الْمُؤْمِنِينَ الْآبَرَارَ“

”يعني جڏهن استغفار ڪافرن کي به نفعو ڏئي رهيو آهي ۽ کين دنيا جي عذاب کان بچائي رهيو آهي ته مسلمانن کي ڇو نفعو نه ڏيندو“. (مرقاة: ص ۱۲۳، ج ۵)

ملا علي قاري هن آيت جي باري ۾ حضرت علي رضي اللہ عنہ جو قول مشڪوٰه جي شرح مرقاة جلد ۵ ڪتاب الاستغفار ۾ نقل فرمايو، حضرت علي سائين رضي اللہ عنہ فرمائيند آهن ته: ”اي مسلمانو! اصحاب رسول ﷺ ۽ تابعين ٻڌي وٺو ۽ قيامت تائين جي لاءِ ٻڌو ته هن آيت ۾ الله تعاليٰ پنهنجي

عذاب کان بچائڻ لاءِ ۾ امن نازل فرمايا هئا.

”فَرَفَعْنَا لَهُمْ“ ته عذاب سان نجات ۾ چوٽڪاري جو هڪ ذريعو

ته اسان کان ڪجي ويو يعني حضور ﷺ ته دنيا مان ڪيا ويا ”وَبَقِيَ

ثَانِيَهُمْ“ ۾ ٻيو باقي آهي يعني استغفار.

جيڪڏهن اوهان الله کان بخشش گهرندا رهو، روئڻ راجو

ڪندا رهو ته ان شاء الله عذاب کان بچي ويندو، جنهن کان به ڏوهه ٿي

وڃي ۾ رڪعتون توبه پڙهي ڪري الله سان روئو، استغفار ڪريو.

جتي جتي ڳوڙها لڳي ويندا اتي جهنم جي باهم حرام ٿي

ويندي. الله تعاليٰ ڪريم آهي جڏهن هڪ حصي کي جنت ۾ داخل

ڪندو ته پورو جسم ئي جنت ۾ داخل ڪندو، ان جي ڪرم ۾ سخا

ڪان هي پري آهي ته هڪ حصو ته جنت ۾ داخل ڪري ۾ باقي ٻيو

جسم جهنم ۾ ساڙي.

بس جيڪڏهن گناهه ٿي وڃي ته جلدي الله کان معافي گهري

ونجي ۾ ٻانهن جي حقن ۾ ڪوتاهي ٿي وڃي ته ٻانهن کان معاف ڪرائي،

ائين نه ته ڪنهن جو مال پيسو ڦٽائي ويو ۾ زبان سان چئي رهيو آهي

”توبه يا الله توبه، يا الله توبه“ اهڙي وقت رڳو زباني توبه سان ڪم نه

هلندو، معافي نه ملندي جيستائين جو ان جو مال واپس نه ڪندو.

جڏهن انهيءَ جو مال انهيءَ کي ڏيئي ڇڏيو پوءِ معافي ملي ويندي.

اهڙي طرح ڪاوڙ ۾ ڪنهن تي زبان يا هٿ سان ڏاڍي ٿي ويو ته هٿ

ٻڌي ڪري ان کان معافي وٺو، جهڙي به طريقي سان هن کان معافي

وٺو ۾ کيس راضي ڪريو، نه ته قيامت جي ڏينهن ۾ پڇتائڻو پوندو ۾ هر

وقت هوشيار رهو ته ائين نه ٿئي جو ڪاوڙ مون تي چڙهي نه وڃي ۽ ڪاوڙ کي استعمال ڪرڻو آهي ته پنهنجي نفس تي ڪريو .

جڏهن دل ڪنهن عورت کي ڏسڻ چاهي ان وقت انهيءَ ڪاوڙ کي پنهنجي اکين تي استعمال ڪريو، نفس کي چئو ته هرگز نه ڏسندس ڀلي تون مري وڃين، الله جي محبت ۾ ايترو ارادو ته ڪريو ته نه ڏسڻ سان ڀلي منهنجو ساهه نڪري وڃي نه ڏسندس، گناهه نه ڪندس ڀلي ساهه رهي يا نه رهي .

ان ڪاوڙ کي الله جي نافرمانيءَ کان بچڻ ۾ پنهنجي نفس تي استعمال ڪريو ۽ ڪڏهن جهاد جو موقعو هجي ته ڪافرن جي مقابلي ۾ استعمال ڪريو، ديني بزرگن سان مشورو ڪريو ته ڪاوڙ ڪٿي استعمال ڪرڻ گهرجي .

۽ آخر ۾ بس اهوئي عرض ڪريان ٿو ته نفس جي اصلاح جو سڀ کان آسان طريقو هي آهي ته ڪنهن الله واري سان اصلاح جو تعلق قائم ڪريو ان کي پنهنجي حالت کان باخبر ۽ ان جي مشورن جي تابعداري شروع ڪري ڇڏيو پوءِ ڏسو ڪيترو جلدي اصلاح ٿئي ٿي، پوءِ اوهان حال جي زبان سان چوندا .

تو نے مجھ کو کیا سے کیا شوقِ فراواں کردیا

پہلے جاں پھر جانِ جاں پھر جانِ جاناں کردیا

ترجمو: تومن کي ڪيڏون ججهو شوق ڏئي ڇڏيو، پهرين پيارو، پوءِ

گهڻو پيارو پوءِ صفا گهڻو پيارو ڪري ڇڏيو

بس هاڻي دعا ڪريو ته الله تعاليٰ عمل جي توفيق عطا فرمائي .

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى سَيِّدِنَا وَمَوْلَانَا مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ الْاُمِّيِّ وَاٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ وَبَارِكْ وَسَلِّمْ

اي الله جيڪي ڪجهه عرض ڪيو ويو ان کي پنهنجي رحمت سان قبول فرماء، منهنجي زبان کي جنهن تنهنجي ڏنل توفيق سان تنهنجون ڳالهيون ٻڌايون آهن ۽ منهنجي دوستن جي ڪنن کي جن محبت سان تنهنجون ڳالهيون ٻڌيون آهن ۽ منهنجي مائرن، پيئرن، ڌيئرن کي جيڪي گهرن ۾ وعظ کي ٻڌنديون آهن سڀني کي پنهنجو پيارو بناء پنهنجو محبوب بنائي ڇڏ ۽ قبول فرمائي ڇڏ ۽ تون ڪريم آهين جڏهن زبان ۽ ڪنن کي قبول ڪري ڇڏيندين ته سڄي ئي جسم کي قبول فرمائي ڇڏيندين ۽ اسان جي دلين کي به قبول فرماء، ۽ اسان جي روحن کي به قبول فرماء.

اسان سڀني کي يا الله اولياءِ صديقين ۾ شامل فرماء، اسان سڀني کي ولي الله بنائي ڇڏ، اسان جي اخلاق جي اصلاح فرمائي ڇڏ، اسان سڀني کي گاهن کان پاڪ ٿيڻ نصيب فرمائي ڇڏ، الله واري زندگي نصيب فرماء. يا الله! هر قسم جي مصيبت ۽ پریشانيءَ کان ۽ هر قسم جي برين برين بيمارين کان، هر قسم جي فڪر ۽ ڏک جي ڳالهين ۽ ڏک کان يا الله اسان سڀني کي امن ۽ عافيت نصيب فرماء ۽ هر وقت پنهنجي رضامندي جي زندگي نصيب فرماء، پنهنجي رحمت سان هر ڏک ۽ پریشانيءَ کان بچاء، اي الله اطمینان جي زندگي حياتِ طيبه اسان سڀني کي نصيب فرماء، جيڪي ماڻهو حج لاءِ وڃن گهرن ٿا يا الله جنهن جي لاءِ توهن طرح سان اعلان فرمايو ته الله جو حق آهي ماڻهن تي ته هو الله جي گهر جي زيارت ڪن ۽ جيڪو پيٽ ڀرائي ڪندو ۽ انڪار ڪندو ته الله تعاليٰ ماڻهن کان بي نیاز ۽ بي

پرواهه آهي.

دعا ڪريو ته جن ماڻهن حج جون درخواستون ڏنيون آهن الله تعاليٰ سڀني کي آسانيءَ سان حج نصيب ڪري، حج مقبول نصيب فرمائي. مشڪلاتون دور ٿي وڃن، جن حڪومت کان اجازت ورتي آهي تن کي اجازت ملي وڃي، آرام ۽ عافيت سان گڏ حج مقبول نصيب فرمائ ۽ جن سستي يا مصروفيت جي ڪري حج نه آهي ڪيو ۽ جن جي باري ۾ حضور ﷺ جن يا الله تعاليٰ ايترو سخت وعيد فرمايو ته جيڪو سستيءَ جي ڪري حج نه ڪري اهو ڀلي يهودي ٿي ڪري مري يا نصارو ٿي ڪري مري، ايترو سخت وعيد آهي. اي الله جن تي حج فرض آهي انهن کي پنهنجي رحمت سان جلدي حج ڪرڻ جي توفيق نصيب فرمائ ۽ آساني فرمائ.

وَ اخِرُ دَعْوَانَا اِنَّ الْحَمْدَ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰى خَيْرِ خَلْقِهِ
مُحَمَّدٍ وَاٰلِهِ وَصَحْبِهِ اَجْمَعِينَ بِرَحْمَتِكَ يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ

...*...

ڪاوڙ جي باري ۾ ٻه مبارڪ حديثون ڪاوڙ جو علاج

حضور اڪرم ﷺ جن جو ارشاد آهي ته: ڪاوڙ شيطان مان آهي (يعني ان جي وسوسي ۽ اثر کان آهي) ۽ شيطان باهم مان پيدا ڪيو ويو آهي ۽ باهم کي صرف پاڻي ئي وسائي سگهي ٿو، پوءِ جڏهن توهان مان ڪنهن کي ڪاوڙ اچي ته وضو ڪري.

(مرقاۃ: ج ۹، ص ۳۱۲، حوالو: ابوداؤد شريف)

حضرت ملا علي قاري رحمۃ اللہ علیہ فرمائيندو آهي ته هڪ روايت ۾ آهي ته جڏهن ڪاوڙ اچي ته **أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ** پڙهي ڇڏي. ۽ مرقاة ۾ آهي ته جيڪڏهن ڪاوڙ پوءِ به پري نه ٿئي ته وضو ڪري ۽ اڃا به ختم نه ٿئي ته ٻه رڪعتون نماز پڙهي، پوءِ هيءُ صبر جي دوا آهي جيڪا شيطان تي ڏاڍي ڏکي آهي. (حوالو مٿيون)

ڪاوڙ وارن جا چار قسم

حضور ﷺ جن ارشاد فرمائيندا آهن ته: (۱) توهان مان جنهن کي جلدي ڪاوڙ ايندي آهي ۽ جلدي ختم ٿي ويندي آهي اهو ماڻهو نه تعريف جي لائق آهي نه برائيءَ جي. (۲) ۽ اهو ماڻهو جنهن کي دير سان ڪاوڙ اچي ۽ دير سان ختم ٿيندي آهي هي ماڻهو به تعريف ۽ برائيءَ جي لائق نه آهي. (۳) ۽ اهو ماڻهو جنهن کي دير سان ڪاوڙ ايندي آهي ۽ جلدي ختم ٿي ويندي آهي اهڙا ماڻهو اوهان مان سڀ کان پڪا آهن. (۴) ۽ توهان مان سڀ کان برا اهي ماڻهو آهن جن کي ڪاوڙ جلدي ايندي آهي پر دير سان ختم ٿيندي آهي.

(مرقاة: ج. ۹، ص. ۳۳۸)

ڪاوڙ جو علاج

از افادات: حڪيم الامت مجدد الملت حضرت مولانا اشرف علي ٿانوي

صاحب نور الله مرقدہ

هڪ سوال جي جواب ۾ فرمايائون ته جنهن وقت ڪاوڙ اچي ته ان

وقت هي سوچيو ته جيڪڏهن الله تعاليٰ مون تي به اهڙي طرح ڪاوڙ ڪرڻ لڳي ته آخر آئون به اهوئي چاهيندس ته معافي ملي، ته مون کي گهرجي ته ان ماڻهوءَ کي به معافي ڏيئي ڇڏيان ۽ هي سوچيو ته هي ماڻهو منهنجو ايترو ڏوهي ته هوندو ڪو نه جيترو آئون الله جو ڏوهي آهيان، پوءِ جڏهن آئون معافيءَ جو خواهشمند آهيان ته هن کي چوڻ معاف ڪريان، پيو ڪم هي ڪري ته فوراً اتان کان پري ٿي وڃي، يعني انهيءَ جاءِ وٽ نه رهي جيستائين ڪاوڙ بلڪل نه ختم ٿي وڃي.

ان شاء الله تعاليٰ ان تدبير سان ڪاوڙ جي برائيءَ کان محفوظ رهندو.

ٽيون ڪم هي ڪجي ته ڪوبه وقت مقرر ڪري پنهنجي عيبن جو ڌيان ڪندو رهجي ۽ سوچيندو ڪري ته آئون سڀني کي بدتر آهيان، ان سان تڪبر جي پاڙ پئجي ويندي، ۽ ڪاوڙ جو سبب تڪبر ئي آهي، تڪبر جي معنيٰ آهي پاڻ کي وڏو سمجهڻ ۽ ٻئي کي گهٽ سمجهڻ.

۽ ڪاوڙ جي وقت هي خيال ڪندو ڪري ته تون ته سڀ کان بدتر آهين، پوءِ پاڻ کان پلي تي ڪاوڙ نه اچڻ گهرجي.

(تربيت السالك: ج ۱، ص ۲۳۹)

هڪ سوال جي جواب ۾ لکيائون ته ڪاوڙ جي وقت ٿوري همت ڪرڻ جي ضرورت آهي ته جنهن تي ڪاوڙ آهي ان کي سامهون کان هٽائي ڇڏي يا پاڻ الڳ ٿي وڃي. ۽ جيڪڏهن پوءِ به غلطي ٿي وڃي ته ان جو اهوئي علاج آهي جيڪو معمول آهي يعني معافي گهرڻ ۽ هن جو شڪ نه ڪجي ته مٿان دل سان معاف نه ڪيو هجي، چوڻ انسان ان

ڪان وڌيڪ جو پابند ناهي جو پنهنجي طرفان دل سان حق واري کي راضي ڪرڻ جي ڪوشش ڪري ان کان اڳتي اختيار نه آهي ته ان جو پابند به نه آهي.

(تربيت السالك: ج ۱، ص ۲۳۸)

فرمايائون ته جيڪڏهن هن ڳالهه جو اهتمام ڪجي ته جڏهن ڪنهن تي ڪاوڙ اچي ان کي ڪجهه هديو، تحفو ڏيئي ڇڏيندا ڪريو ٻيلي ٿورڙي رقم جو هجي پر ان مان فائدو گهڻو ٿيندو.

فرمايائون ته ڪاوڙ جو هڪ آزموده علاج هي آهي ته جنهن تي ڪاوڙ آئي آهي ان کي پاڻ کان ڌار ڪري ڇڏجي يا ان کان پاڻ پري هليو وڃي ۽ جلدي ڪنهن ڪم لڳي وڃي.

(ڪمالات اشرفيه: ص ۲۳، ۲۴)

هڪ صاحب ڪاوڙ جي علاج جي هڪ آزموده نسخو پڇيو، جواب ۾ لکيائون ته: جنهن تي ڪاوڙ ڪئي وڃي ۽ پوءِ جڏهن ڪاوڙ ختم ٿي وڃي ته ماڻهن جي ميڙ ۾ ان کي هٿ ٻڌي پير پڪڙي اڃا هن جي جوتي پنهنجي مٿي تي رکي، هڪ ٻه ڀيرا ائين ڪرڻ سان نفس کي عقل اچي ويندو.

(تربيت السالك: ج ۱، ص ۳۳۲)

ڪاوڙ بابت هڪ صاحب جي سوال جي جواب ۾ تحرير فرمايائون ته: تڪڙ ۾ ڪاوڙ جو اچڻ هڪ طبعي ڳالهه آهي، وس کان ٻاهر آهي، ته ان تي ميار نه آهي يعني ڪو حرج نه آهي پر ان جي گهر تي عمل جڏهن ته حدن کان ٽپي وڃي قابل مذمت آهي ۽ ان جو علاج سوائي همت جي ٻيو ڪجهه نه آهي. ان همت کي مغضوب عليه يعني جنهن تي ڪاوڙ آئي آهي تنهن کان فوراً پري هلي وڃڻ ۽ اعوذ بالله پڙهڻ ۽ پنهنجي

غلطين ۽ الله تعاليٰ جي ڪاوڙ جي احتمال کي ياد ڪرڻ هي گهڻو مددگار آهي ۽ نرمي وغيره هڪ عرصي تائين همت ڪري سوچي سوچي اپنائڻ گهرجي ڪجهه عرصي کانپوءِ صلاحيت پيدا ٿيندي. همت نه هاريو. تربيت السالك: ج ۱، ص ۳۳۲

ڪاوڙ جو هڪ ڪيميا نسخو:

(از: حضرت مولانا شاهه ابرار الحق صاحب رحمۃ اللہ علیہ)

هيٺين ڳالهين کي ايتري قدر پڙهي جو ڪاوڙ جي وقت ياد رهن:

- ۱: پوري اعوذ بالله پڙهڻ.
- ۲: وضو ڪرڻ.
- ۳: بيٺل آهي ته ويهي رهي، ويٺل آهي ته سمهين رهي.
- ۴: جنهن تي ڪاوڙ اچي رهي آهي ان جي سامهون کان هٽي وڃڻ يا ان کي هٽائڻ.
- ۵: ڪنهن نيڪ انسان جي صحبت ۾ ويهي رهن.
- ۶: الله جي ذڪر ۾ مشغول ٿي وڃڻ ۽ ٻين درود شريف پڙهڻ.
- ۷: جيترو ٿي سگهي ڳالهه نه ڪرڻ ۽ نه ڪو معاملو ڪرڻ ان سان جنهن تي ڪاوڙ اچي رهي آهي.
- ۸: هي سوچڻ ته ڪاوڙ ايمان کي ائين خراب ٿي ڪري ڇڏي جيئن ايلوا (زهر، ڪڙي دوا) ماکيءَ کي.
- ۹: هي سوچڻ ته آئون به الله جو ڏوھي ٻانهو آهيان.

جيڪڏهن منهنجي غلطي تي پڪڙ ڪئي وڃي ته چوٽڪارو حاصل ڪرڻ ڏکيو آهي. ان سان گڏ ٻين جي غلطي کي معاف ڪرڻ تي

اميد آهي ته منهنجون غلطيون ۽ ڏوھ معاف ٿي ويندا ان ڪري جنهن تي
ڪاوڙ اچي رهي آهي ان کي معاف ڪرڻ ئي بهتر آهي .
۱۰: جيڪڏهن تجويز ڪيل هدايت جي خلاف ڪم ٿي وڃي ته اٺ
آئن کان ۱۰ روپين تائين خيرات ڪري ۽ چار رڪعتون نفل پڙهي .

